# ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ CARL OTTO LENZ της 22ας Ιουνίου 1994 *

*Κύριε Πρόεδρε,*
*Κύριοι δικαστές,*

## Α — Εισαγωγή

1. Το Cour d'appel των Βρυξελλών υποβάλλει στο Δικαστήριο τρία ερωτήματα που αφορούν τον τομέα των ενισχύσεων, ο οποίος, όπως είναι γνωστό, διέπεται από τις διατάξεις των άρθρων 92 επ. της Συνθήκης. Τα ερωτήματα αυτά αφορούν μια περίπτωση στην οποία ένας οργανισμός, υπέρ του οποίου προβλέπονταν ενισχύσεις βάσει ρυθμίσεως του οικείου κράτους μέλους προγενέστερης της Συνθήκης, διεύρυνε το πεδίο δραστηριοτήτων του επεκτεινόμενος σε νέο τομέα. Το Cour d'appel ερωτά αν η διεύρυνση αυτή του πεδίου δραστηριοτήτων ισοδυναμεί προς θέσπιση ή τροποποίηση ενισχύσεως, αν ο χαρακτηρισμός μιας ενισχύσεως ως νέας ή ως υφισταμένης μπορεί να επηρεαστεί από το γεγονός ότι η Επιτροπή παρέμεινε αδρανής αφού προηγουμένως είχε ζητήσει και λάβει από το οικείο κράτος μέλος πληροφοριακά στοιχεία, με την απειλή ότι διαφορετικά θα κινούσε τη σχετική διαδικασία, και αν για την εν λόγω διεύρυνση του πεδίου δραστηριότητας μπορεί να θεωρηθεί, ότι υπό τις συνθήκες της υπό κρίση υποθέσεως, τη σχετική ευθύνη φέρει το οικείο κράτος μέλος.

2. Το Cour d'appel υποβάλλει στο Δικαστήριο τα ερωτήματα αυτά στο πλαίσιο διαδικασίας ασφαλιστικών μέτρων, την οποία κίνησε η βελγική πιστωτική και ασφαλιστική εταιρία Namur-Assurances du crédit (στο εξής: Namur) και η εταιρία Compagnie belge d'assurance crédit (στο εξής: COBAC) κατά του Office national du ducroire (στο εξής: OND), υπέρ του οποίου είχαν θεσπιστεί τα επίμαχα προνόμια, και του Βελγικού Δημοσίου. Με την προσφυγή αυτή, από την οποία παραιτήθηκε η COBAC (όχι όμως και η Namur) μετά την υποβολή του προδικαστικού ερωτήματος, επιδιώκεται στην ουσία η αναστολή των δραστηριοτήτων του OND σ' αυτόν τον καινούργιο τομέα.

3. Η διαφορά της κύριας δίκης προέκυψε στο πλαίσιο των ακόλουθων πραγματικών και νομικών περιστατικών.

4. Το OND, που συστήθηκε με τον νόμο της 7ης Αυγούστου 1921, είναι δημόσιος οργανισμός ασφαλίσεως χορηγήσεως πιστώσεων. Ο κύκλος των δραστηριοτήτων του και οι προϋποθέσεις λειτουργίας του διέπονται κυρίως από το βασιλικό διάταγμα 42 της 31ης Αυγούστου 1939 [1], το οποίο, από της ενάρξεως της ισχύος του νόμου της 12ης Ιανουαρίου 1981 [2], φέρει τον τίτλο «νόμος περί του OND»). Από το 1939 οι διατάξεις του τροποποιήθηκαν επανειλημμένα, μεταξύ

* Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γερμανική.

1 — *Moniteur belge* της 4. 10. 1939.
2 — *Moniteur belge* της 6. 2. 1981.

άλλων και στις 17 Ιουνίου 1991, μετά την έναρξη της διαδικασίας της κύριας δίκης.

5. Βάσει του άρθρου 1 του νόμου αυτού το OND είναι νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου. Το άρθρο 3 του νόμου περί του OND, όπως ίσχυε την περίοδο κατά την οποία έλαβαν χώρα τα επίμαχα πραγματικά περιστατικά, αλλά και κατά τον χρόνο ενάρξεως της διαδικασίας ασφαλιστικών μέτρων (στο εξής: κείμενο πριν από την αναθεώρηση του 1991), καθόριζε τον σκοπό του OND ως εξής:

«Άρθρο 1. Το Office national du ducroire έχει ως σκοπό την προώθηση του εξωτερικού εμπορίου και των βελγικών επενδύσεων στο εξωτερικό.

Άρθρο 2. Επιτελεί το έργο του με τους ακόλουθους τρόπους:

1. Το Office national du ducroire μπορεί να παρέχει εγγυήσεις προς μείωση των εγγενών κινδύνων των εξαγωγών, ειδικότερα δε των κινδύνων που συνδέονται με τη χορήγηση πιστώσεων, καθώς και των εγγενών κινδύνων των βελγικών επενδύσεων στο εξωτερικό (...)»

6. Δυνάμει του άρθρου 12 του νόμου περί του OND, μετά την προαναφερθείσα τροποποίηση, το OND διοικείται από διοικητικό συμβούλιο συγκείμενο από πρόεδρο, αντιπρόεδρο και 18 μέλη. Έξι από τα μέλη αυτά (και οι αναπληρωματικοί) διορίζονται κατόπιν υποδείξεως του Πρωθυπουργού, καθώς και των Υπουργών Οικονομίας, Οικονομικών, Εξωτερικών, Εξωτερικού Εμπορίου και Συνεργασίας με τις Αναπτυσσόμενες Χώρες. Κάθε ένα από τα έξι αυτά μέλη εκπροσωπεί στο διοικητικό συμβούλιο τον υπουργό από τον οποίο προτάθηκε.

7. Κατά το άρθρο 16, παράγραφος 1, του νόμου περί του OND, οι εκπρόσωποι των υπουργών ανακοινώνουν στο διοικητικό συμβούλιο τις κατευθυντήριες γραμμές τις οποίες πρέπει να ακολουθεί η πολιτική του OND.

8. Κατά την παράγραφο 2 του άρθρου αυτού οι εν λόγω εκπρόσωποι μπορούν να αναστέλλουν, στο πλαίσιο των συνεδριάσεων του διοικητικού συμβουλίου, εκείνες τις αποφάσεις του τις οποίες θεωρούν ως παράνομες, αντίθετες προς το καταστατικό ή προς το συμφέρον του Δημοσίου. Στην περίπτωση αυτή ο υπουργικός εκπρόσωπος ο οποίος προκάλεσε την αναστολή μιας αποφάσεως υποβάλλει αμέσως στον Υπουργό που τον διόρισε σχετική αναφορά. Ο Υπουργός αποφασίζει εντός πέντε εργασίμων ημερών για την τύχη της αναστολής. Αν δεν λάβει απόφαση εντός της προαναφερθείσας προθεσμίας η αναστολείσα απόφαση καθίσταται δεσμευτική.

9. Κατά το άρθρο 13, παράγραφος 1, του νόμου το διοικητικό συμβούλιο είναι αρμόδιο να λαμβάνει τα διοικητικά ή εκτελεστικά μέτρα που απαιτούνται για την

πραγμάτωση του σκοπού του OND. Κατά την παράγραφο 3, το διοικητικό συμβούλιο μπορεί να λαμβάνει αποφάσεις για όλες τις επιχειρηματικές πράξεις και τους σχετικούς με τη σύναψή τους όρους. Ακόμη, όπως προκύπτει από την παράγραφο 4 του άρθρου αυτού, το διοικητικό συμβούλιο μπορεί να εξουσιοδοτεί τον γενικό διευθυντή ή τους διευθυντές του OND, εντός των ορίων που το ίδιο καθορίζει, να παρέχουν τις εγγυήσεις περί των οποίων γίνεται μνεία στο άρθρο 3, παράγραφος 2, σημείο 1. Για την εξουσιοδότηση αυτή απαιτείται η έγκριση του Υπουργού Οικονομίας. Πάντως, οι αποφάσεις του διοικητικού συμβουλίου σχετικά με την ανάληψη νέων κινδύνων κατά την έννοια άρθρου 3, παράγραφος 2, σημείο 1, σύμφωνα προς το άρθρο 13, παράγραφος 5, υποβάλλονται στον Υπουργό Οικονομίας. Εάν αυτός δεν εκφράσει αντιρρήσεις εντός δύο εργασίμων ημερών από της γνωστοποιήσεως της αποφάσεως, τότε αυτή καθίσταται δεσμευτική, με την επιφύλαξη εφαρμογής των διατάξεων του άρθρου 16.

10. Κατά το άρθρο 10, σημείο 1, του νόμου, υπό τους όρους και τις προϋποθέσεις που καθορίζονται με το βασιλικό διάταγμα, ο OND μπορεί να συνεργάζεται με επιχειρήσεις ασφαλίσεως πιστώσεων, τις οποίες εγκρίνει προς τον σκοπό αυτό.

11. Τέλος, το βασιλικό διάταγμα του 1939 προβλέπει υπέρ του OND ορισμένα προνόμια, τα οποία ρυθμίζονταν με τα άρθρα 1, 5, 7 και 23 του νόμου περί του OND όπως είχε πριν από την τροποποίηση του 1991. Τα προνόμια αυτά είναι ότι ο εν λόγω οργανισμός ασκεί τη δραστηριότητά του υπό την εγγύηση του Δημοσίου (άρθρο 1), ότι του παραχωρούνται κατά πλήρη κυριότητα ομόλογα του Δημοσίου (άρθρο 5) από τις οποίες έχει έσοδα (άρθρο 7), ότι τα ετήσια ελλείμματά του καλύπτονται από το Δημόσιο και ότι απαλλάσσεται από τον φόρο επί των συμβάσεων ασφαλίσεως (άρθρο 23) και από τον φόρο επί των επιχειρήσεων (άρθρο 23· άρθρο 94, δεύτερο εδάφιο, στοιχείο d, του νόμου περί του φόρου εισοδήματος όπως τροποποιήθηκε με τον νόμο της 11ης Απριλίου 1983).

12. Εντός του καθοριζόμενου από τον νόμο περί του OND πλαισίου, οι δραστηριότητες του OND επεκτάθηκαν διαδοχικά. Όσον αφορά την υπό κρίση υπόθεση υπενθυμίζω ότι, από το 1935 ο OND είχε συνάψει σύμβαση συνεργασίας με την εταιρία COBAC. Βάσει αυτής της συμβάσεως ο OND ανέπτυσσε δραστηριότητα στην αγορά της ασφαλίσεως εξαγωγικών πιστώσεων όσον αφορά εξαγωγές στα δυτικοευρωπαϊκά κράτη, από ένα χρονικό σημείο — το οποίο δεν μπορεί να καθοριστεί με ακρίβεια με βάση τις υπάρχουσες πληροφορίες — μέχρι τον Ιανουάριο του 1989, μόνο σε ορισμένες εξαιρετικές περιπτώσεις. Κατά το άρθρο 2 της συμβάσεως συνεργασίας, όπως τροποποιήθηκε στις 30 Μαρτίου 1982 η COBAC είχε αποκλειστική αρμοδιότητα για τις ασφαλίσεις εμπορικών κινδύνων για τις εξαγωγές προϊόντων και τις παροχές υπηρεσιών προς το έδαφος των ακόλουθων κρατών:

Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, Αυστρία, Δανία, Ισπανία, Φινλανδία, Γαλλία, Γιβραλτάρ, Μεγάλη Βρετανία, Ελλάδα, Ιρλανδία, Ισλανδία, Ιταλία, Μάλτα, Νορβηγία, Κάτω Χώρες, Πορτογαλία, Ελβετία, Σουηδία.

13. Το άρθρο 3 προβλέπει εξαιρέσεις υπέρ του OND από αυτήν αποκλειστική αρμοδιότητα στις περιπτώσεις στις οποίες:

— ο οφειλέτης είναι νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου ή πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου που ενεργεί με εγγύηση προσώπου δημοσίου δικαίου·

— το προς ασφάλιση ποσό υπερβαίνει τα 100 εκατομμύρια βελγικά φράγκα·

— η διάρκεια της πιστώσεως για την οικεία επιχειρηματική πράξη υπερβαίνει τα πέντε έτη·

— η οικεία επιχειρηματική πράξη αφορά βιομηχανικά σχέδια, ενσώματα αγαθά της βαριάς βιομηχανίας ή της βιομηχανίας κατασκευών·

— για την προς ασφάλιση πράξη η εταιρία COBAC θεωρεί ότι δεν μπορεί να μετάσχει στην κάλυψη των κινδύνων, όπως προβλέπεται στη σύμβαση συνεργασίας.

Επιπλέον, κατά το άρθρο 4, παράγραφος 1, της συμβάσεως συνεργασίας, η COBAC αναλάμβανε την υποχρέωση να μην ασφαλίζει πολιτικούς κινδύνους, ανεξάρτητα από τη χώρα προορισμού.

14. Στις 9 Μαρτίου 1988, η Επιτροπή ανακοίνωσε στην COBAC ότι η σύμβαση συνεργασίας θα μπορούσε να εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της προβλεπόμενης από το άρθρο 85, παράγραφος 1, της Συνθήκης απαγορεύσεως, τη συνεβούλευσε δε να ανακοινώσει την εν λόγω συμφωνία στην Επιτροπή.

15. Ο OND κατήγγειλε, με έγγραφο της 27ης Ιουνίου 1988, τη σύμβαση συνεργασίας [3]. Ως αιτιολογία ο OND ανέφερε ότι αναμένονταν αλλαγές λόγω της πραγματοποιήσεως της εσωτερικής αγοράς και ότι το συμβιβαστό της συμβάσεως συνεργασίας με το άρθρο 85 της Συνθήκης της Ρώμης θα μπορούσε ανά πάσα στιγμή να αμφισβητηθεί από κάποιον ενδιαφερόμενο.

16. Όπως προκύπτει από τη δικογραφία, το διοικητικό συμβούλιο του OND είχε αποφασίσει την καταγγελία της συμβάσεως συνεργασίας με την COBAC την ίδια ημέρα. Ταυτόχρονα αποφάσισε να ζητήσει από τη διεύθυνση του OND να προβεί στις αναγκαίες ενέργειες για να προσφέρει άμεσα τις

3 — Δεν είναι σαφές αν η καταγγελία άρχισε να ισχύει από 31 Δεκεμβρίου 1988, κατά τους ισχυρισμούς του OND, όπως διαλαμβάνεται στην απόφαση του αιτούντος δικαστηρίου, ή νωρίτερα (Οκτώβριος του 1988), όπως μάλλον αντιστοιχεί προς το κείμενο του εγγράφου της καταγγελίας σε συσχετισμό με τις εφαρμοστέες σχετικά διατάξεις της συμβάσεως συνεργασίας. Για την παρούσα όμως διαδικασία τούτο δεν έχει σημασία.

ασφαλιστικές της υπηρεσίες στην ευρωπαϊκή αγορά κατά τρόπον ώστε να αποφευχθεί η διατάραξη του ανταγωνισμού ή αυτή να είναι όσο το δυνατόν μικρότερη.

17. Από τη δικογραφία προκύπτει ακόμη ότι τέσσερις βέλγοι υπουργοί, ήτοι ο Υπουργός Οικονομικών, καθώς και οι Υπουργοί Οικονομίας, Εξωτερικού Εμπορίου και Συνεργασίας με τις Αναπτυσσόμενες Χώρες ζήτησαν από τον OND με έγγραφο της 4ης Ιανουαρίου 1989, με το οποίο έκαναν μνεία της από 27 Ιουνίου 1988 αποφάσεως του διοικητικού συμβουλίου, να αναστείλει μέχρι την 1η Φεβρουαρίου τη σχεδιαζόμενη επέκταση των ασφαλιστικών δραστηριοτήτων στον τομέα της ασφαλίσεως των εμπορικών κινδύνων στη Δυτική Ευρώπη. Οι υπογράφοντες το έγγραφο αυτό υπουργοί ανακοίνωσαν ότι οι εκπρόσωποί τους έλαβαν οδηγίες να ενεργήσουν σχετικά κατά τη συνεδρίαση του διοικητικού συμβουλίου της 9ης Ιανουαρίου 1989. Ως αιτιολογία οι υπουργοί προέβαλαν το ότι δεν είχε βρεθεί ακόμη ικανοποιητική λύση στα σχετικά με τον ανταγωνισμό προβλήματα που προέκυπταν από αυτές τις νέες δραστηριότητες. Οι υπουργοί ανακοίνωσαν τη δημιουργία μιας ομάδας εργασίας, η οποία επρόκειτο να προβεί, κατά τον Ιανουάριο του 1989, σε περισσότερο επισταμένη μελέτη του μέλλοντος του OND.

18. Με έγγραφο της 1ης Ιανουαρίου 1989 οι τέσσερις υπουργοί γνωστοποίησαν στον OND τις «συστάσεις» της ομάδας εργασίας, προς τις οποίες οι εν λόγω υπουργοί συμφωνούσαν πλήρως, όπως τονιζόταν στο εν λόγω έγγραφο. Όπως υπογραμμίζεται στην απόφαση του αιτούντος δικαστηρίου, με τις συστάσεις αυτές προτεινόταν «να επιτραπεί στον OND να εισχωρήσει προοδευτικά, με προσοχή και σε περιορισμένο βαθμό την αγορά της ασφαλίσεως των εμπορικών κινδύνων που συνδέονται με βελγικές εξαγωγές στη Δυτική Ευρώπη από 1ης Φεβρουαρίου 1989» και «να τροποποιηθεί το καταστατικό του OND με σκοπό την εναρμόνιση των όρων του ανταγωνισμού».

19. Είναι γεγονός ότι ο OND άρχισε να δραστηριοποιείται στην αγορά της ασφαλίσεως πιστώσεων για εξαγωγές στη Δυτική Ευρώπη το 1989 — ειδικότερα, σύμφωνα με τα στοιχεία του OND που περιελήφθησαν στην απόφαση του αιτούντος δικαστηρίου, την 1η Φεβρουαρίου του έτους αυτού — χωρίς τους περιορισμούς που προέβλεπε η σύμβαση συνεργασίας.

20. Οι εταιρίες Namur και COBAC αντιτάχθηκαν με διάφορους τρόπους στην εν λόγω επέκταση του πεδίου δραστηριοτήτων του OND.

21. Συγκεκριμένα, οι εταιρίες αυτές υπέβαλαν καταγγελία στην Επιτροπή τον Οκτώβριο του 1989. Με την καταγγελία αυτή ισχυρίστηκαν ότι η επέκταση των χορηγούμενων στον OND προνομίων στις νέες δραστηριότητες του εν λόγω οργανισμού — ήτοι την ασφάλιση πιστώσεων συνδεομένων με εξαγωγές προς τη Δυτική Ευρώπη — είναι ασυμβίβαστη προς το άρθρο 92, παράγραφος 1, της Συνθήκης. Ισχυρίστηκαν επίσης ότι και το Βελγικό κράτος παρέβη υποχρεώσεις που υπέχει από το άρθρο 93, παράγραφος 3, κατά το οποίο όφειλε να ενημερώσει την Επιτροπή σχετικά με τη σχεδιαζόμενη χορήγηση ενισχύσεων και ότι η σχετική ενίσχυση δεν έπρεπε να

χορηγηθεί πριν περατωθεί η προβλεπόμενη στην παράγραφο 2 του άρθρου αυτού διαδικασία.

22. Η Επιτροπή είχε ήδη ζητήσει την παροχή πληροφοριών από το Βελγικό Κράτος στις 12 Ιανουαρίου 1990, στο πλαίσιο ενδελεχούς εξετάσεως των υφιστάμενων στην Κοινότητα εξαγωγικών ενισχύσεων. Επανέλαβε το αίτημα αυτό στις 4 Ιουνίου 1991, ζητώντας ειδικότερα στοιχεία και αναφερομένη ρητώς στην καταγγελία η οποία της είχε υποβληθεί, στις δε 23 Αυγούστου 1991, ζήτησε συμπληρωματικές πληροφορίες από το Βελγικό Κράτος. Παράλληλα με τα αιτήματά της αυτά τόνιζε ότι σε περίπτωση που δεν δοθεί ικανοποιητική απάντηση εντός της ταχθείσας προθεσμίας θα υποχρεωθεί να κινήσει τη διαδικασία του άρθρου 93, παράγραφος 2, της Συνθήκης.

23. Το Βελγικό Κράτος απάντησε στις αιτήσεις παροχής πληροφοριών εντός της ταχθείσας προθεσμίας. Στις 22 Οκτωβρίου 1992 η Επιτροπή ανακοίνωσε στον δικηγόρο της Namur (και στην COBAC) ότι συνέχιζε την έρευνα στον τομέα της ασφαλίσεως εξαγωγικών πιστώσεων γενικώς, αλλά και ειδικότερα μελετούσε το συμβιβαστό των δραστηριοτήτων του OND με τα άρθρα 92 και 93 της Συνθήκης ΕΟΚ. Ανέφερε στους καταγγέλλοντες ότι «στο εγγύς μέλλον» θα τους ανακοινώσει τα αποτελέσματα της έρευνας αυτής. Μέχρι σήμερα η Επιτροπή δεν έχει προβεί σε καμία περαιτέρω ενέργεια μετά την υποβολή της εν λόγω καταγγελίας.

24. Τον Οκτώβριο επίσης του 1989 οι εταιρίες COBAC και Namur κίνησαν τη διαδικασία της κύριας δίκης. Όπως προκύπτει από την απόφαση περί παραπομπής, οι εταιρίες αυτές ζήτησαν στο πλαίσιο της εν λόγω διαδικασίας ασφαλιστικών μέτρων να υποχρεωθεί ο OND να αναστείλει οποιαδήποτε δραστηριότητα στον τομέα της ασφαλίσεως πιστώσεων για εξαγωγές προς την ΕΟΚ μέχρις ότου η Επιτροπή εγκρίνει τις ενισχύσεις τις οποίες χορηγεί το Βελγικό Κράτος σε σχέση με τις ως άνω δραστηριότητες ή μέχρις ότου εκδοθεί από το tribunal de première instance τελεσίδικη απόφαση επί της ουσίας της προσφυγής των εταιριών Namur και COBAC.

25. Ο πρόεδρος του tribunal de première instance των Βρυξελλών έκρινε ότι οι επίμαχες ενισχύσεις υπάγονταν στο άρθρο 93, παράγραφος 1, της Συνθήκης, έκρινε δε εαυτόν αναρμόδιο να αποφανθεί επί της υποθέσεως επειδή η διάταξη αυτή στερείται αμέσου αποτελέσματος. Οι προσφεύγουσες προσέφυγαν κατά της αποφάσεως αυτής ενώπιον του Cour d'appel de Bruxelles, το οποίο υπέβαλε στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

1) Έχει το άρθρο 93, παράγραφος 3, της Συνθήκης ΕΟΚ την έννοια ότι πρέπει να θεωρηθεί ως θέσπιση ή ως τροποποίηση ενισχύσεως η απόφαση κράτους μέλους να επιτρέψει, μετά την έναρξη της ισχύος της Συνθήκης, σε δημόσιο οργανισμό, ο οποίος ασχολείτο ελάχιστα με την ασφάλιση εξαγωγικών πιστώσεων όσον αφορά τις εξαγωγές προς τα άλλα κράτη μέλη,

να ασκεί στο εξής τη δραστηριότητα αυτή χωρίς κανένα περιορισμό, με συνέπεια ότι οι ενισχύσεις που χορηγούσε το κράτος αυτό στον εν λόγω οργανισμό δυνάμει νομοθεσίας προγενέστερης της ενάρξεως της ισχύος της Συνθήκης χορηγούνται πλέον για την άσκηση της δραστηριότητας αυτής η οποία διευρύνθηκε κατ' αυτόν τον τρόπο;

2) Έχει το άρθρο 93 της Συνθήκης ΕΟΚ την έννοια ότι πρέπει να θεωρηθεί ως υπαγομένη στο καθεστώς υφισταμένων ενισχύσεων μια νέα ενίσχυση η οποία δεν έχει κοινοποιηθεί στην Επιτροπή σύμφωνα με το άρθρο 93, παράγραφος 3, και σχετικά με την οποία έχει υποβληθεί καταγγελία ενώπιόν της, στην περίπτωση κατά την οποία η Επιτροπή, αφού προέβη σε προκαταρκτική εξέταση της εν λόγω ενισχύσεως και ζήτησε από το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος την παροχή πληροφοριών για την ενίσχυση αυτή, διευκρινίζοντας ότι, σε περίπτωση που δεν δοθεί απάντηση εντός της ταχθείσας προθεσμίας ή που η απάντηση δεν είναι ικανοποιητική θα αναγκαστεί να κινήσει τη διαδικασία του άρθρου 93, παράγραφος 2, της Συνθήκης — αίτημα το οποίο ικανοποιήθηκε —, δεν κίνησε την εν λόγω διαδικασία εντός ευλόγου χρόνου;

3) Έχει το άρθρο 92, παράγραφος 1, της Συνθήκης την έννοια ότι πρέπει να θεωρηθεί ως σύσταση ή ως τροποποίηση ενισχύσεως η στάση κράτους μέλους το οποίο:

α) κοινοποιεί, μέσω των εκπροσώπων των υπουργείων που μετέχουν στο διοικητικό συμβούλιο ενός δημόσιου οργανισμού ο οποίος έχει χωριστή νομική προσωπικότητα και σύμφωνα με τη νομοθεσία που τον διέπει, μια γενική πολιτική γραμμή που συνεπάγεται τη διεύρυνση μιας ενισχύσεως;

β) δεν αντιτάσσεται μέσω των εκπροσώπων των υπουργείων που μετέχουν στο διοικητικό συμβούλιο του εν λόγω δημόσιου οργανισμού σε απόφασή του η οποία συνεπάγεται τη διεύρυνση μιας ενισχύσεως, ιδίως δε παραλείποντας να προκαλέσει την ακύρωση της αποφάσεως αυτής, ενώ η νομοθεσία που διέπει τον εν λόγω δημόσιο οργανισμό παρέχει στο κράτος τη δυνατότητα να την ακυρώσει κατόπιν της αναστολής της από τους εν λόγω εκπροσώπους των υπουργείων;

**Β — Η άποψή μου**

*Επί του πρώτου και του τρίτου ερωτήματος*

Γενικότητες

26. Όπως σαφώς προκύπτει από το σημείο IV. 3 της αποφάσεως περί παραπομπής, το

πρώτο ερώτημα αφορά τη διαλαμβανόμενη στο άρθρο 93, παράγραφος 3, πρώτη φράση, έννοια της «θεσπίσεως ή τροποποιήσεως» ενισχύσεων. Η ερμηνεία του όρου αυτού ενδιαφέρει το εθνικό δικαστήριο λόγω της απαγορεύσεως η οποία, κατά την τρίτη φράση της εν λόγω διατάξεως, συνδέεται με αυτόν, ήτοι ότι:

«Το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος δεν δύναται να εφαρμόσει τα σχεδιαζόμενα μέτρα πριν η Επιτροπή καταλήξει σε τελική απόφαση.»

27. Το αιτούν δικαστήριο εξαρτά από τη δυνατότητα αυτής της απαγορεύσεως την απόφασή του επί του αιτήματος περί επιβολής προσωρινής απαγορεύσεως στον OND να αναπτύσσει δραστηριότητα τους στους εν λόγω τομείς. Το αιτούν δικαστήριο αναφέρει σχετικά:

«(...) εναπόκειται (...) στο Cour d'appel να εξετάσει εκ πρώτης όψεως αν το Βελγικό Κράτος και ο OND παρέβησαν το άρθρο 93, παράγραφος 3, της Συνθήκης, θέτοντας σε εφαρμογή, χωρίς κοινοποίηση, μέτρο που αφορά νέα ή τροποποιημένη ενίσχυση (...)· σε περίπτωση δε καταφατικής απαντήσεως θα είναι ενδεχομένως αρμόδιο, βάσει αυτής της διατάξεως και του άρθρου 584, πρώτο εδάφιο, του code judiciaire [βελγικού ΚΠολΔ] να απαγορεύσει προσωρινά την εφαρμογή αυτού του μέτρου» [4].

4 — Σημείο ΙΙΙ, τελευταίο εδάφιο, της αποφάσεως του αιτούντος δικαστηρίου.

28. Ειδικότερα, το ζήτημα που απασχολεί το Cour d'appel είναι ο νομικός χαρακτηρισμός της αποφάσεως περί της επεκτάσεως του πεδίου δραστηριοτήτων του OND, καθόσον η εν λόγω απόφαση έχει ως συνέπεια «ότι οι ενισχύσεις που χορηγούσε το (οικείο) κράτος στον εν λόγω οργανισμό δυνάμει νομοθεσίας προγενέστερης της ενάρξεως της ισχύος της Συνθήκης χορηγούνται πλέον για την άσκηση της δραστηριότητας αυτής η οποία διευρύνθηκε κατ' αυτόν τον τρόπο». Επομένως, το Cour d'appel αναφέρεται στη δυνατότητα να υπάρχει θέσπιση ή τροποποίηση ενισχύσεως σε περιπτώσεις όπως η προκείμενη, όπου δεν τροποποιήθηκαν οι διατάξεις του νόμου περί του OND οι σχετικές με τη φύση και το περιεχόμενο των σχετικών ενισχύσεων αλλά το πεδίο της δραστηριότητας του οργανισμού αυτού, δραστηριότητας για την οποία προβλέπονται οι ως άνω ενισχύσεις.

29. Δεδομένου ότι δεν υφίσταται, προφανώς, άλλη τροποποίηση του συστήματος ενισχύσεων που προβλέπει ο νόμος περί του OND, πέραν της αποφάσεως περί επεκτάσεως του πεδίου δραστηριοτήτων του εν λόγω οργανισμού, έχει αποφασιστική σημασία για την εκδίκαση της διαφοράς η επίλυση αυτού του προβλήματος. Επειδή το ως άνω σύστημα ενισχύσεων υπήρχε ήδη πριν από την έναρξη της ισχύος της Συνθήκης ΕΟΚ μπορεί, εφόσον δεν τροποποιηθεί, να συνεχίσει να εφαρμόζεται, ως προϋφιστάμενο σύστημα ενισχύσεων [5], εφόσον η Επιτροπή δεν διαπίστωσε ότι είναι ασυμβίβαστο προς την κοινή αγορά [6]. Η επιβολή

5 — Απόφαση της 15ης Μαρτίου 1994, C-387/92, Banco Exterior de España (Συλλογή 1994, σ. I-877, σκέψη 20).

6 — Βλ. σκέψη 19 της προαναφερθείσας (στην προηγούμενη υποσημείωση) αποφάσεως Banco Exterior de España, καθώς και την απόφαση της 30ής Ιουνίου 1992, C-47/91, Ιταλία κατά Επιτροπής (Συλλογή 1992, σ. I-4145, σκέψη 25).

της απαγορεύσεως του άρθρου 93, παράγραφος 3, τρίτη φράση, όπως ζητεί η εταιρία Namur, είναι δυνατή μόνο σε περιπτώσεις θεσπίσεως ή τροποποιήσεως μιας ενισχύσεως.

30. Αυτό είναι το περιεχόμενο του πρώτου ερωτήματος.

31. Όσον αφορά το τρίτο ερώτημα, τούτο συνδέεται στενά με το πρώτο. Πράγματι, το πρώτο ερώτημα προϋποθέτει την ύπαρξη «αποφάσεως» του οικείου κράτους μέλους «να επιτρέψει» σε δημόσιο οργανισμό «να ασκεί στο εξής» (...) «χωρίς κανένα περιορισμό» τη δραστηριότητα που μνημονεύεται ανωτέρω. Εκείνο που υπονοείται με τη φράση αυτή είναι το ότι το Βελγικό Κράτος φέρει την ευθύνη για την απόφαση περί επεκτάσεως των δραστηριοτήτων του εν λόγω δημόσιου οργανισμού, επειδή παρέσχε σχετικά την έγκρισή του.

32. Σ' αυτό ακριβώς το ζήτημα εστιάζονται οι αμφιβολίες του εθνικού δικαστηρίου, όπως αυτές προκύπτουν από το τρίτο προδικαστικό του ερώτημα. Πράγματι, το ερώτημα αυτό αναφέρεται στο ζήτημα αν μπορεί να θεωρηθεί ότι το Βελγικό Κράτος φέρει την ευθύνη για την απόφαση περί επεκτάσεως του πεδίου δραστηριότητας του OND, εν όψει των προεκτεθέντων περιστατικών. Βέβαια αυτή η ερμηνεία του ερωτήματος δεν προκύπτει σαφώς από το γράμμα του. Σχετικά, από την εισαγωγική φράση, καθώς και από ορισμένα στοιχεία του κυρίως ερωτήματος προκύπτουν κάποιες αμφιβολίες. Στην εισαγωγική φράση ο όρος «θέσπιση ή τροποποίηση» ενισχύσεως παρουσιάζεται ως αντικείμενο της αιτούμενης από το Δικαστήριο ερμηνείας. Στα σημεία α' και β'του ερωτήματος γίνεται λόγος για «κατευθυντήρια γραμμή», την οποία χαράσσουν οι εκπρόσωποι των υπουργών, καθώς και για απόφαση του διοικητικού συμβουλίου, στην οποία δεν αντιτάσσονται οι εκπρόσωποι των υπουργών, «η οποία συνεπάγεται τη διεύρυνση μιας ενισχύσεως». Δίδεται η εντύπωση ότι το Cour d'appel θέτει εκ νέου — αλλά από άλλη σκοπιά — το πρόβλημα που παρουσιάζεται με το πρώτο ερώτημα, αν δηλαδή η επέκταση του πεδίου δραστηριότητας του OND μπορεί να θεωρηθεί ως «θέσπιση ή τροποποίηση ενισχύσεως».

33. Στην πραγματικότητα το εθνικό δικαστήριο θέλει να διευκρινισθεί η ευθύνη του Βελγικού Κράτους για την εν λόγω επέκταση. Τούτο προκύπτει, αφενός, από τους ισχυρισμούς των διαδίκων που παρατίθενται στο σημείο V της αποφάσεως περί παραπομπής οι εφεσείουσες εταιρίες θεωρούν ως υπεύθυνο για την εν λόγω επέκταση το Βελγικό Κράτος, ενώ ο OND και το Βελγικό Δημόσιο υποστηρίζουν την άποψη ότι πρόκειται για απόφαση του OND (και όχι του Βελγικού Κράτους)· αφετέρου, στο τρίτο ερώτημα, το Cour d'appel δεν αναφέρεται, όπως στο πρώτο ερώτημα, στο άρθρο 93, παράγραφος 3, αλλά στο άρθρο 92, παράγραφος 1. Αυτό προφανώς οφείλεται στο γεγονός ότι στο πεδίο εφαρμογής της διατάξεως αυτής — όπως και σ' εκείνο των άρθρων 93 και 94 — εμπίπτουν μόνο «ενισχύσεις που χορηγούνται από τα κράτη ή με κρατικούς πόρους», άρα μέτρα για τη λήψη των οποίων ευθύνονται τα κράτη (μέλη) [7].

7 — Αποφάσεις της 24ης Απριλίου 1980, 72/79, Επιτροπή κατά Ιταλίας (Συλλογή 1980/II, σ. 51, σκέψεις 23 έως 25)· της 2ας Φεβρουαρίου 1988, 67/85, 68/85 και 70/85, Van der Kooy κατά Επιτροπής (Συλλογή 1988, σ. 219, σκέψεις 36 έως 38), και της 21ης Μαρτίου 1991, C-303/88, Ιταλία κατά Επιτροπής (Συλλογή 1991, σ. I-1433, σκέψεις 11 έως 14).

34. Επομένως, η σχέση μεταξύ πρώτου και τρίτου ερωτήματος διαμορφώνεται ως εξής:

— Το *τρίτο ερώτημα* αφορά το αν υφίσταται, υπό τις συνθήκες της προκειμένης υποθέσεως, η υπονοούμενη με τη φράση «θέσπιση ή τροποποίηση ενισχύσεως» ευθύνη του Κράτους.

— Το *πρώτο ερώτημα* θέτει, αντίθετα, το πρόβλημα αν η — αποτελούσα κρατική — απόφαση περί επεκτάσεως του πεδίου δραστηριότητας του OND μπορεί να θεωρηθεί *βάσει της αντικειμενικής της φύσεως* ως «θέσπιση ή τροποποίηση ενισχύσεως».

35. Υπό τις συνθήκες αυτές θεωρώ σκόπιμο να εξετάσω το τρίτο ερώτημα πριν από το πρώτο.

*Επί του τρίτου ερωτήματος*

Επί του παραδεκτού

36. Η Βελγική Κυβέρνηση και ο OND θεωρούν ως απαράδεκτη την υποβολή του τρίτου ερωτήματος από πολλές απόψεις, που πρέπει να εξεταστούν διαδοχικά. Καταρχάς, πρέπει να εξεταστεί ο ισχυρισμός ότι το τρίτο ερώτημα αφορά την εκτίμηση πραγματικών περιστατικών οπότε το Δικαστήριο δεν είναι αρμόδιο να δώσει απάντηση. Η Βελγική Κυβέρνηση και ο OND επικαλούνται συναφώς την απόφαση στην υπόθεση Produktschap voor Siergewassen [8].

37. Ο ισχυρισμός αυτός πρέπει να απορριφθεί. Βέβαια, είναι ακριβές ότι η διαπίστωση των πραγματικών περιστατικών υπάγεται στην αρμοδιότητα του εθνικού δικαστηρίου [9]. Μια τέτοια διαπίστωση πραγματικών περιστατικών μπορεί να υφίσταται όταν από ορισμένα γεγονότα τα οποία αφορούν (επίσης) πραγματικά περιστατικά, συνάγονται λύσεις για πραγματικά ζητήματα, που είναι ουσιώδη για την επίλυση της διαφοράς. Σχετικώς, μπορεί να γίνει λόγος για «εκτίμηση των πραγματικών περιστατικών», αποκλειστική αρμοδιότητα για την οποία έχει το εθνικό δικαστήριο [10].

38. Εντούτοις, στην υπό κρίση υπόθεση το Cour d'appel δεν ζητεί από το Δικαστήριο τέτοια εκτίμηση: τα σχετικά με το τρίτο ερώτημα πραγματικά περιστατικά περιγράφονται ως δεδομένα ή, εν πάση περιπτώσει, θεωρούνται ως τέτοια. Όπως προανέφερα, με το τρίτο ερώτημα, αντιθέτως, το εθνικό δικαστήριο ζητεί να καθοριστούν τα κριτήρια εκτιμήσεως με βάση τα οποία θα διαπιστώσει αν στην προκειμένη περίπτωση

8 — Απόφαση της 23ης Ιανουαρίου 1975, 51/74, Hulst (Συλλογή τόμος 1975, σ. 29)· βλ. τη σκέψη 12 της αποφάσεως αυτής.

9 — Βλ., για παράδειγμα, την απόφαση της 2ας Ιουνίου 1994, C-30/93, AC-ATEL (Συλλογή 1994, σ. I-2305, σκέψη 17).

10 — Βλ. την απόφαση Hulst (προαναφερθείσα στην υποσημείωση 8).

υφίσταται, όσον αφορά την εφαρμογή των άρθρων 92 επ., επαρκής σχέση μεταξύ της επίμαχης επεκτάσεως του πεδίου δραστηριότητας του OND και της κρατικής δραστηριότητας. Το Δικαστήριο είναι αρμόδιο να παράσχει σχετικά στοιχεία ερμηνείας (έστω και αν δεν είναι αρμόδιο να εφαρμόσει το κοινοτικό δίκαιο σε μία συγκεκριμένη περίπτωση) [11].

39. Παρά τους ισχυρισμούς της Βελγικής Κυβερνήσεως και του OND το τρίτο ερώτημα δεν αφορά την ερμηνεία του εθνικού δικαίου, η οποία, ομολογουμένως, εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο [12]. Από την οικονομία και το γράμμα του ερωτήματος προκύπτει μάλλον ότι το Cour d'appel είχε την πρόθεση να υποβάλει στο Δικαστήριο το προεκτεθέν ερμηνευτικό πρόβλημα.

40. Τέλος, το παραδεκτό του ερωτήματος δεν θα επηρεαζόταν έστω και αν τα ερωτήματα αφορούσαν, όπως υποστηρίζει η Βελγική Κυβέρνηση και ο OND, πραγματικά ζητήματα αποτελούντα αντικείμενο διαφωνίας μεταξύ των διαδίκων της κύριας δίκης. Πράγματι, εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να κρίνει, με βάση τις ιδιαιτερότητες της κάθε υποθέσεως, αν είναι αναγκαία η υποβολή προδικαστικού ερωτήματος για την έκδοση της αποφάσεώς του και αν τα υποβαλλόμενα στο Δικαστήριο ερωτήματα είναι πρόσφορα [13].

11 — Βλ., για παράδειγμα, την απόφαση της 17ης Ιουνίου 1975, 7/75, ξεύγος F (Συλλογή τόμος 1975, σ. 195, σκέψη 10).

12 — Απόφαση της 12ης Οκτωβρίου 1993, C-37/92, Vanacker και Lesage (Συλλογή 1993, σ. I-4947, σκέψη 7).

13 — Βλ. ιδίως την απόφαση της 27ης Οκτωβρίου 1993, C-127/92, Enderby (Συλλογή 1993, σ. I-5535, σκέψη 10).

*Απάντηση στο τρίτο ερώτημα*

41. Για να δοθεί απάντηση στο ερώτημα πρέπει να εξεταστούν διαδοχικά τα σημεία α' και β', όπως προκύπτει από το γράμμα και την οικονομία του ερωτήματος. Υπέρ αυτού του τρόπου εξετάσεως συνηγορεί και το γεγονός ότι δεν μπορεί να συναχθεί από την απόφαση του αιτούντος δικαστηρίου αν το ίδιο το Cour d'appel έχει πεισθεί για την ύπαρξη μιας «κατευθυντήριας γραμμής» κατά την έννοια του στοιχείου α' του ερωτήματος.

42. Θα ασχοληθώ συνοπτικά με το *σημείο α'* του ερωτήματος. Από το γράμμα του άρθρου 16, παράγραφος 1, του νόμου περί του OND, όπως ίσχυε κατά τον χρόνο των περιστατικών της παρούσας υποθέσεως δεν συνάγεται άλλο συμπέρασμα πλην του ότι οι κατευθυντήριες γραμμές, περί των οποίων γίνεται μνεία στο άρθρο αυτό, είναι δεσμευτικές για τον OND, ότι έχουν δηλαδή τον χαρακτήρα οδηγιών δράσεως.

43. Στην περίπτωση αυτή δεν χωρεί αμφιβολία ότι υπάρχει ευθύνη του κράτους, όπως απαιτούν τα άρθρα 92 επ.

44. Πρέπει να θεωρηθεί, κατά τη γνώμη μου, ότι υφίσταται επίσης ευθύνη του κράτους σε περιπτώσεις όπως αυτή που περιγράφεται στο *σημείο β'* του ερωτήματος. Παρέμβαση του κράτους στη λήψη της

απαιτουμένης κατά τα άρθρα 92 επ. αποφάσεως υπάρχει ακόμα και όταν δεν παρέχονται οδηγίες υπό την προαναφερθείσα έννοια. Αρκεί σχετικώς ότι ο τρίτος (ως προς τις ενέργειες του οποίου ανακύπτει το ζήτημα αν γι' αυτές ευθύνεται το κράτος) δεν μπορεί να λάβει την εν λόγω απόφαση χωρίς να λάβει υπόψη τις απαιτήσεις της δημόσιας αρχής [14].

45. Εν προκειμένω, από το γράμμα του προδικαστικού ερωτήματος προκύπτει ότι υπήρχαν οι προϋποθέσεις ώστε η απόφαση του διοικητικού συμβουλίου σχετικά με την επέκταση του πεδίου δραστηριότητας του OND να μπορεί να ανασταλεί από τους εκπροσώπους των υπουργών και να ακυρωθεί από τους αρμόδιους Υπουργούς, δυνάμει του άρθρου 16, παράγραφος 2, του νόμου περί του OND. Επομένως, η απόφαση του OND δεν μπορούσε να ληφθεί χωρίς να ικανοποιηθούν οι απαιτήσεις του Βελγικού Κράτους, τη τήρηση των οποίων το εν λόγω κράτος μπορούσε να εξασφαλίσει βάσει του άρθρου 16, παράγραφος 2. Επομένως, υπό τις προϋποθέσεις που αναφέρει το Cour d'appel, την ευθύνη για αποφάσεις όπως αυτή του διοικητικού συμβουλίου του OND, όσον αφορά την εφαρμογή των άρθρων 92 επ., φέρει το Βελγικό Κράτος.

*Επί του πρώτου ερωτήματος*

46. *Ι.* Στο πλαίσιο του πρώτου ερωτήματος παρουσιάζεται η ιδιαίτερη περίσταση ότι τα πέντε πάγια προνόμια των οποίων απολαύει ο OND [15] βάσει νόμου αφορούν, έστω και αν όχι με τον ίδιο τρόπο, όλες τις ασφαλιστικές δραστηριότητες του OND. Έτσι, κανένα από τα προνόμια αυτά δεν περιορίζεται, εκ της φύσεώς του, σε μια συγκεκριμένη αγορά στο πλαίσιο του τομέα των ασφαλίσεων. Τα προνόμια αυτά διακρίνονται μεταξύ τους μόνο όσον αφορά τις επιπτώσεις τους επί της οικονομικής πορείας της επιχειρήσεως. Επ' αυτού πρέπει να λεχθούν τα ακόλουθα.

47. Η *εγγύηση του Δημοσίου* έχει ως αποτέλεσμα, ως προς τις συμβάσεις ασφαλίσεως, ότι απαλλάσσει την ασφαλιστική εταιρία από τα έξοδα αντασφαλίσεως, τα οποία διαφορετικά θα έπρεπε να επιβαρυνθεί. Επίσης, η *απαλλαγή από τον φόρο επί των συμβάσεων ασφαλίσεως* συνιστά προνόμιο, η επίδραση του οποίου είναι αισθητή επί όλων των εν λόγω συμβάσεων. Τα δύο αυτά προνόμια είναι ανεξάρτητα από το συνολικό πεδίο δραστηριοτήτων του OND και από την αποδοτικότητα των κατ' ιδίαν εργασιών του, καθώς και από τον κύκλο εργασιών του OND. Η *εισφορά κεφαλαίου* και το κέρδος από τους *τόκους* είναι ανεξάρτητα από τον τομέα δραστηριοτήτων του οργανισμού αυτού, τα αποτελέσματά τους όμως αμβλύνονται σε συνάρτηση με την αύξηση του κύκλου εργασιών του, εφόσον δεν πραγματοποιηθεί ανάλογη αύξηση του εισφερόμενου κεφαλαίου. Η *απαλλαγή από τον φόρο επί των εταιριών* και η *κάλυψη των ελλειμμάτων* αμβλύνουν τα μειονεκτήματα που δημιουργούνται τόσο από τα θετικά όσο και από τα αρνητικά αποτελέσματα χρήσεως, αυξάνονται δε ανάλογα με την έκταση των εν λόγω αποτελεσμάτων.

14 — Βλ. τη σκέψη 37 της αποφάσεως Van der Kooy (προαναφερθείσα στην υποσημείωση 7).

15 — Βλ. ανωτέρω, σημείο 11.

48. Έτσι, όταν αυξηθεί το πεδίο δραστηριότητας του OND διευρύνεται και το πεδίο εφαρμογής των ενισχύσεων, καλύπτοντας και τους νέους τομείς δραστηριότητας του εν λόγω οργανισμού. Επ' αυτού του σημείου εξάλλου, η εκ μέρους του Δημοσίου παροχή εγγυήσεως και η απαλλαγή από τον φόρο επί των συμβάσεων ασφαλίσεως έχουν επίσης ως αποτέλεσμα την αύξηση, σε σχέση με την αρχική κατάσταση, των παρεχόμενων από το κράτος οικονομικών ενισχύσεων, κατά το διάστημα μιας ορισμένης χρονικής περιόδου, αν κατά το διάστημα αυτής της περιόδου συναφθούν συμβάσεις ασφαλίσεως στον νέο τομέα δραστηριοτήτων. Όταν επεκτείνεται κατ' αυτόν τον τρόπο το πεδίο δραστηριότητας, ενδέχεται η απαλλαγή από τον φόρο επί των εταιριών και η κάλυψη των ετησίων ελλειμμάτων να έχουν ως αποτέλεσμα τη χορήγηση στον OND κρατικών πόρων, οι οποίοι δεν θα του χορηγούνταν αν δεν είχαν επεκταθεί οι δραστηριότητές του, ιδίως όταν η εν λόγω επέκταση οδηγεί σε αύξηση του κύκλου εργασιών.

49. *ΙΙ.* Ερίζεται μεταξύ των διαδίκων το ζήτημα αν η απόφαση περί της επεκτάσεως του πεδίου δραστηριότητας του OND, που δημιουργεί μια κατάσταση «μεταβαλλόμενης εκτάσεως» των ενισχύσεων, μπορεί να θεωρηθεί ως «θέσπιση ή τροποποίηση» ενισχύσεως. Η Βελγική Κυβέρνηση και ο OND απαντούν αρνητικά· διατείνονται ότι με την επέκταση του πεδίου δραστηριότητας του OND δεν τροποποιήθηκε το προβλέπον τα σχετικά πλεονεκτήματα σύστημα, όπως αυτό καθοριζόταν από το 1939 από τον νόμο περί του OND. Ναι μεν η αλλαγή του πεδίου δραστηριότητας μπορεί να επηρέασε αρνητικά *τα αποτελέσματα των ενισχύσεων επί της αγοράς,* αυτή όμως η κατάσταση καλύπτεται από τη ρύθμιση του άρθρου 93, παράγραφος 1, της Συνθήκης, κατά την οποία η Επιτροπή εξετάζει διαρκώς τις υφιστάμενες ενισχύσεις. Η μεταβολή των πραγματικών δεδομένων η οποία επηρεάζει, όπως εν προκειμένω, τα αποτελέσματα μιας ενισχύσεως, αξιολογείται από την Επιτροπή στο πλαίσιο αυτής της διαρκούς εξετάσεως. Η εξομοίωση της αλλαγής του πεδίου δραστηριότητας με θέσπιση ή τροποποίηση ενισχύσεως θα αναιρούσε τη διάκριση μεταξύ των παραγράφων 1 και 3 του άρθρου 93. Εξάλλου, τούτο θα οδηγούσε σε διαφορές εκτιμήσεως των αποτελεσμάτων των ενισχύσεων μεταξύ των κρατών μελών. Τέλος, αυτή η εξομοίωση θα υποχρέωνε τις δικαιούμενες ενισχύσεων επιχειρήσεις να ζητούν έγκριση της Επιτροπής κάθε φορά που μεταβάλλουν το πεδίο δραστηριότητάς τους ή λαμβάνουν στρατηγικές αποφάσεις που θα μπορούσαν να επηρεάσουν τα αποτελέσματα των ενισχύσεων. Δεν είναι, όμως, αυτή η έννοια του άρθρου 93, παράγραφος 3.

50. Η Γαλλική και Ολλανδική Κυβέρνηση έχουν διαφορετική άποψη. Διατείνονται ότι, στον τομέα της ασφαλίσεως πιστώσεων, πρέπει να γίνεται διάκριση μεταξύ των κινδύνων που μπορούν να αντασφαλιστούν, οπότε μπορούν να καλυφθούν από τις ιδιωτικές ασφαλιστικές επιχειρήσεις, και των υπόλοιπων κινδύνων. Με βάση αυτή τη διάκριση οι εν λόγω κυβερνήσεις διακρίνουν τις επιπτώσεις τις οποίες θα μπορούσε να έχει επί της αγοράς της ασφαλίσεως πιστώσεων η επέκταση του πεδίου δραστηριότητας του ως άνω οργανισμού. Η Ολλανδική Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι ο OND ασχολείτο προηγουμένως αποκλειστικά ή σχεδόν αποκλειστικά με μη αντασφαλίσιμους κινδύνους. Αποτέλεσμα της αποφάσεως περί της επεκτάσεως του πεδίου δραστηριότητάς του ήταν ότι ο OND μπορεί πλέον να καλύπτει και αντασφαλίσιμους κινδύνους ή, τουλάχιστον, ότι διευρύνεται αισθητά η δυνατότητα αυτή. Η εν λόγω αλλαγή δεν είναι καθόλου περιορισμένη, καθόσον χάρη σ' αυτήν ο OND καθίσταται ανταγωνιστής ιδιωτικών επιχειρήσεων ασφαλίσεως πιστώσεων.

51. Η Γαλλική Κυβέρνηση συμμερίζεται την άποψη αυτή. Επί πλέον, εκθέτει ότι, όταν αποφασίστηκε η επέκταση του πεδίου δραστηριότητας του OND, οι σχετικές ενισχύσεις δεν περιορίστηκαν στο αρχικό πεδίο δραστηριότητας του OND, πράγμα το οποίο θα ήταν δυνατό με διάφορα μέτρα (διαφορετικά λογιστικά βιβλία, αριθμητικές μέθοδοι). Ακόμη, προς στήριξη του ισχυρισμού ότι από τις αρχικές δραστηριότητες του OND δεν μπορούσε να προκληθεί περιορισμός του ανταγωνισμού, διατείνεται ότι η σύμβαση μεταξύ του OND και της COBAC, σε συνδυασμό με τη φύση των προβλεπόμενων για τον OND επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, απέκλειαν κάθε ανταγωνισμό όσον αφορά τις δραστηριότητες του OND. Έτσι, οι πολιτικής φύσεως κίνδυνοι και οι κίνδυνοι σχετικά με πιστώσεις διαρκείας άνω των πέντε ετών χαρακτηρίζονται, τόσο από ομάδα εμπειρογνωμόνων του Συμβουλίου όσο και από την Επιτροπή, ως κίνδυνοι που δεν επιδέχονται αντασφάλιση.

52. Η Επιτροπή και η εταιρία Namur έχουν επίσης την άποψη ότι πρέπει να δοθεί καταφατική απάντηση στο πρώτο ερώτημα. Εξάλλου, δεν βασίζονται σε εξέταση των αποτελεσμάτων που μπορεί να έχει η επίμαχη αλλαγή επί της αγοράς αλλά στο γεγονός ότι η αλλαγή αυτή διεύρυνε το πεδίο εφαρμογής των ενισχύσεων.

53. Η Επιτροπή υποστηρίζει ότι πρέπει να εξομοιωθεί προς τροποποίηση υφιστάμενου συστήματος ενισχύσεων η για πρώτη φορά χορήγηση για νέο τομέα δραστηριοτήτων, δυνάμει αδείας του Βελγικού Κράτους, ενισχύσεως την οποία αορίστως προέβλεπε ήδη από το 1939 ο νόμος περί του OND.

54. Παρόμοια είναι και η επιχειρηματολογία της εταιρίας Namur. Το άρθρο 93, παράγραφος 3, έχει εφαρμογή μόνον όταν το κράτος χορηγεί μονομερώς και αυτόνομα παροχές και προνόμια σε επιχείρηση για την πραγματοποίηση των επιδιωκόμενων οικονομικών και κοινωνικών σκοπών.

55. Από την άποψη αυτή η εταιρία Namur θεωρεί ότι οι ενισχύσεις για εξαγωγές προς τις χώρες της Κοινότητας δεν υφίσταντο πριν από την απόφαση του Βελγικού Κράτους που ανάγεται στο έτος 1989. Δεν έχει σημασία το γεγονός ότι οι διατάξεις του νόμου περί του OND προέβλεπαν αορίστως τις δραστηριότητες αυτές και, επομένως, τις σχετικές ενισχύσεις: *οι ενισχύσεις αυτές χορηγήθηκαν* πράγματι μετά την έναρξη της ισχύος της Συνθήκης. Το άρθρο 93, παράγραφος 3, πρέπει να ερμηνεύεται σε συνάρτηση με τον σκοπό του και σε σχέση με τις συγκεκριμένες οικονομικές καταστάσεις. Αυτός ο τρόπος ερμηνείας είναι σύμφωνος προς τη νομολογία του Δικαστηρίου. Επομένως, δεν μπορεί να ληφθεί ως κριτήριο η έλλειψη (νέας) νομοθετικής πράξεως. Ομοίως, δεν έχει σημασία το γεγονός ότι πριν το 1989 ο OND ασκούσε ήδη τις δραστηριότητες του στον τομέα των εξαγωγών προς χώρες της Κοινότητας στο πλαίσιο των περιορισμών που προβλέπονταν από την συναφθείσα με την COBAC σύμβαση, δεδομένου ότι, κατά το προδικαστικό ερώτημα, οι δραστηριότητες αυτές ήταν αμελητέες. Επομένως, από όλους αυτούς τους λόγους συνάγεται ότι η απόφαση του Βελγικού Κράτους συνεπάγεται τη θέσπιση νέας ενισχύσεως. Η εταιρία Namur συνεχίζοντας υποστηρίζει ότι θα μπορούσε επίσης να θεωρηθεί ότι υφίσταται τροποποίηση του θεσπισθέντος το 1939 συστήματος ενισχύσεων. Στην περίπτωση αυτή θα μπορούσε

να θεωρηθεί, κατά το άρθρο 93, παράγραφος 3, ότι συντρέχει περίπτωση θεσπίσεως ενισχύσεως. Κατά τη διάταξη αυτή η υποχρέωση κοινοποιήσεως παύει να υφίσταται μόνο όταν πρόκειται για ελάχιστης σημασίας τροποποίηση. Η εταιρία Namur υποστηρίζει, καταλήγοντας, ότι, δεδομένου ότι εν προκειμένω η ενίσχυση χορηγήθηκε για πρώτη φορά όσον αφορά ασφαλίσεις για εξαγωγές προς χώρες της Κοινότητας, η τροποποίηση δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι έχει ελάχιστη σημασία.

56. *ΙΙΙ.* Δεδομένου ότι το πρόβλημα αυτό δεν μπορεί να επιλυθεί ούτε βάσει του γράμματος των οικείων διατάξεων ούτε βάσει της υπάρχουσας νομολογίας για παρεμφερείς υποθέσεις, πρέπει να εξεταστεί ο σκοπός των εν λόγω διατάξεων και του συστήματος στο οποίο εντάσσονται.

57. Όσον αφορά τον *σκοπό* του άρθρου 93, παράγραφος 3, παρατηρείται ότι η διάταξη αυτή θεσπίστηκε προς συμπλήρωση του μηχανισμού ελέγχου τον οποίο προβλέπει το άρθρο 93, παράγραφος 2. Επιβάλλοντας την προβλεπόμενη από την παράγραφο 3, πρώτη φράση, υποχρέωση κοινοποιήσεως «οι συντάκτες της Συνθήκης θέλησαν να παράσχουν στο όργανο αυτό (στην Επιτροπή) επαρκή προθεσμία για εκτίμηση και έρευνα προκειμένου να σχηματίσει μια πρώτη γνώμη ως προς το αν τα σχέδια που της γνωστοποιούνται είναι σύμφωνα, εν μέρει ή καθ' ολοκληρίαν, προς τη Συνθήκη». [16] Σκοπός δηλαδή του κανόνα αυτού είναι να μπορεί η Επιτροπή να ελέγχει, εντός ευλόγου προθεσμίας, με κριτήριο το γενικό συμφέρον των Κοινοτήτων, τα σχέδια που αφορούν θέσπιση ή τροποποίηση ενισχύσεων [17].

58. Στο πλαίσιο αυτό το άρθρο 93, παράγραφος 3, τρίτη φράση, έχει ως σκοπό «να προληφθεί η θέση σε ισχύ ενισχύσεων αντιθέτων προς τη Συνθήκη» [18]. Έτσι, η διάταξη αυτή εξασφαλίζει τον προβλεπόμενο από το άρθρο αυτό μηχανισμό ελέγχου, ο οποίος έχει ουσιώδη σημασία για την εξασφάλιση της λειτουργίας της κοινής αγοράς. Πράγματι, σκοπός της προβλεπόμενης από τη διάταξη αυτή απαγορεύσεως της χορηγήσεως ενισχύσεων είναι να μην επέρχονται τα αποτελέσματα μιας προβλέπουσας ενισχύσεις ρυθμίσεως πριν η Επιτροπή εξετάσει εντός ευλόγου προθεσμίας το σχετικό σχέδιο λεπτομερώς και, ενδεχομένως, κινήσει και ολοκληρώσει τη διαδικασία του άρθρου 93, παράγραφος 2 [19].

59. Επομένως, ο όρος «θέσπιση ή τροποποίηση ενισχύσεως» αναφέρεται σε ενέργεια η οποία, λόγω των ενδεχόμενων συνεπειών της επί της κοινής αγοράς, προϋποθέτει την συστηματική εξέταση της συμφωνίας με τις αρχές του άρθρου 92, παράγραφος 1, του παρεχομένου στην οικεία επιχείρηση πλεονεκτήματος. Οι συνέπειες επί της κοινής

16 — Απόφαση της 11ης Δεκεμβρίου 1973, 120/73, Lorenz (Συλλογή τόμος 1972-1973, σ. 815, σκέψη 3).

17 — Αποφάσεις της 9ης Οκτωβρίου 1984, 91/83 και 127/83, Heineken Brouwerijen (Συλλογή 1984, σ. 3435, σκέψη 14), και της 14ης Φεβρουαρίου 1990, C-301/87, Γαλλία κατά Επιτροπής (Συλλογή 1990, σ. I-307, σκέψη 17).

18 — Σκέψη 4 της αποφάσεως Lorenz, προαναφερθείσα στην υποσημείωση 16.

19 — Βλ. την απόφαση C-301/87 (προαναφερθείσα στην υποσημείωση 17), καθώς και την απόφαση C-47/91 (προαναφερθείσα στην υποσημείωση 6), σκέψη 24.

αγοράς δεν πρέπει να επέρχονται πριν ολοκληρωθεί η εν λόγω εξέταση, είτε αυτό γίνεται στο στάδιο του άρθρου 93, παράγραφος 3, είτε αυτό γίνεται στο στάδιο της παραγράφου 2 του άρθρου αυτού.

60. Ο ως άνω καθορισθείς σκοπός της εν λόγω διατάξεως αποτελεί στοιχείο της συνολικής *ρυθμίσεως* που προβλέπεται από το άρθρο 93, με την οποία συνδέεται αδιάρρηκτα. Η ρύθμιση αυτή χαρακτηρίζεται από «το σύστημα κατανομής αρμοδιοτήτων στο οποίο απέβλεψε η Συνθήκη θεσπίζοντας τη διαδικασία διαρκούς εξέτασης του άρθρου 93» [20].

61. Αυτή η κατανομή αρμοδιοτήτων, περί της οποίας υφίσταται πάγια νομολογία [21], συνοψίστηκε ως ακολούθως από το Δικαστήριο με την απόφαση Fédération nationale du commerce exterieur des produits alimentaires [22].

«Όσον αφορά τον ρόλο της Επιτροπής, το Δικαστήριο αποφάνθηκε, με την απόφαση της 22ας Μαρτίου 1977 στην υπόθεση 78/76, Steinike και Weinlig (Συλλογή τόμος 1977, σ. 171, σκέψη 9), ότι η Συνθήκη, προβλέποντας στο άρθρο 93 τη διαρκή εξέταση και τον έλεγχο των ενισχύσεων εκ μέρους της Επιτροπής, έχει την έννοια ότι η διαπίστωση του ασυμβίβαστου μιας ενισχύσεως με την κοινή αγορά γίνεται, υπό τον έλεγχο του Δικαστηρίου, σύμφωνα με την προσήκουσα διαδικασία, η εφαρμογή της οποίας εμπίπτει στην αρμοδιότητα της Επιτροπής.

Όσον αφορά τα εθνικά δικαστήρια, με την ίδια απόφαση το Δικαστήριο έκρινε ότι τα εν λόγω δικαστήρια μπορούν να επιλαμβάνονται διαφορών στο πλαίσιο των οποίων καλούνται να ερμηνεύσουν και να εφαρμόσουν την έννοια της ενισχύσεως, η οποία περιέχεται στο άρθρο 92, προκειμένου να κρίνουν αν ένα κρατικό μέτρο που ελήφθη χωρίς να τηρηθεί η διαδικασία προηγουμένου ελέγχου του άρθρου 93, παράγραφος 3, έπρεπε να είχε υποβληθεί στη διαδικασία αυτή.»

62. Η αποστολή κάθε μιας από τις επιλαμβανόμενες αρχές είναι, κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου *διαφορετικής φύσεως*. Όσον αφορά την αποστολή της Επιτροπής, ήτοι τη διαπίστωση της συμφωνίας ή του ασυμβιβάστου μιας ενισχύσεως προς την κοινή αγορά, το Δικαστήριο έκρινε με την απόφαση Steinike και Weinlig ότι [23]

«κατά την κρίση του ζητήματος αν μια κρατική ενίσχυση συμβιβάζεται ή όχι με την κοινή αγορά, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη και να εκτιμούνται οικονομικά πολύπλοκα

20 — Βλ. την απόφαση της 22ας Μαρτίου 1977, 74/76, Iannelli κατά Meroni (Συλλογή τόμος 1977, σ. 143, σκέψη 12 in fine).

21 — Βλ. πέραν της αποφάσεως που αναφέρεται αμέσως μετά και την απόφαση Steinike, στην οποία αυτή μνημονεύει, τις αποφάσεις της 19ης Ιουνίου 1973, 77/72, Capolongo (Συλλογή τόμος 1972-1973, σ. 567)· Iannelli, προαναφερθείσα στην προηγούμενη υποσημείωση· της 11ης Μαρτίου 1992, C-78/90 έως C-83/90, Compagnie commerciale de l'Ouest κ.λπ. (Συλλογή 1992, σ. I-1847)· της 16ης Δεκεμβρίου 1992, C-17/91, Lornoy κ.λπ. (Συλλογή 1992, σ. I-6523), C-114/91, Claaeys (Συλλογή 1992, σ. I-6559), C-144/91 και C-145/91, Demoor κ.λπ. (Συλλογή 1992, σ. I-6613)· της 11ης Ιουνίου 1992, C-149/91 και C-150/91, Sanders Adour και Guyomarc'h Orthez Nutrition animale (Συλλογή 1992, σ. I-3899)· της 2ας Αυγούστου 1993, C-266/91, Celbi (Συλλογή 1993, σ. I-4337)· της 27ης Οκτωβρίου 1993, C-72/92, Scharbatke (Συλλογή 1993, σ. I-5509), και της 30ής Νοεμβρίου 1993, C-189/91, Kirsammer-Hack (Συλλογή 1993, σ. I-6185).

22 — Απόφαση της 21ης Νοεμβρίου 1991, C-354/90 (Συλλογή 1991, σ. I-5505, σκέψεις 9 και 10).

23 — Προαναφερθείσα στο σημείο 61, αρχή της σκέψεως 9 της αποφάσεως.

δεδομένα που υπόκεινται σε ταχείες μεταβολές. Για τον λόγο αυτό, η Συνθήκη προβλέπει στο άρθρο 93 ειδική διαδικασία για τη διαρκή εξέταση και τον έλεγχο των ενισχύσεων εκ μέρους της Επιτροπής».

63. Τούτο σημαίνει ιδίως ότι η Επιτροπή πρέπει να εξετάζει τις δυσμενείς επιπτώσεις των κρατικών ενισχύσεων επί της κοινής αγοράς — τη νόθευση του ανταγωνισμού και τον επηρεασμό του εμπορίου μεταξύ των κρατών μελών. Καθόσον οι επιπτώσεις αυτές συνιστούν τον κυριότερο λόγο επιβολής της απαγορεύσεως που προβλέπει η εν λόγω διάταξη: αν παρομοιάσουμε το προβλεπόμενο από το άρθρο 92 σύστημα με τον ισολογισμό μιας επιχειρήσεως, αποτελούν το παθητικό αυτού του ισολογισμού.

64. Όσον αφορά την αποστολή των εθνικών δικαστηρίων, αυτή συνίσταται στην εξασφάλιση της μη εφαρμογής των μέτρων που αφορούν τη χορήγηση ενισχύσεως πριν από την περάτωση του σχετικού ελέγχου εκ μέρους της Επιτροπής. Επομένως, η αποστολή αυτή συνίσταται στην παρεμπόδιση διά της εφαρμογής «διαδικαστικών κανόνων» [24], κάθε απόπειρας περιορισμού της εξουσίας της Επιτροπής να εξετάζει τη συμφωνία κάθε νέας ή τροποποιημένης ενισχύσεως προς την κοινή αγορά [25], διά της λήψεως αιφνιδιαστικών μέτρων εκ μέρους των κρατών μελών.

65. Ωστόσο, δεν χωρεί αμφισβήτηση ότι οι έλεγχοι που είναι αναγκαίοι για την εκπλήρωση των ως άνω διαφορετικών καθηκόντων αλληλοεπικαλύπτονται σε ορισμένο βαθμό. Τούτο συμβαίνει διότι τα εθνικά δικαστηρία πρέπει να διαπιστώνουν, για να μπορούν να εξασφαλίζουν την εφαρμογή της προβλεπόμενης στο άρθρο 93, παράγραφος 3, τρίτη φράση, απαγορεύσεως εφαρμογής των μέτρων που αφορούν χορήγηση ενισχύσεων, αν υφίσταται «η θέσπιση ή τροποποίηση ενισχύσεως». Συναφώς, το Δικαστήριο δέχεται, με πάγια νομολογία, ότι η έννοια της ενισχύσεως — που είναι καθοριστικής σημασίας για το πεδίο εφαρμογής των άρθρων 92 επ. και την οποία, επομένως, πρέπει να ερμηνεύει και να εφαρμόζει η Επιτροπή στις κατ' ιδίαν περιπτώσεις — μπορεί να ερμηνεύεται και να εφαρμόζεται και από τα εθνικά δικαστήρια στο πλαίσιο της αποστολής που τους έχει ανατεθεί.

66. Η έννοια της ενισχύσεως, για τον έλεγχο της οποίας είναι αρμόδια παράλληλα με την Επιτροπή τα δικαστήρια των κρατών μελών, αποτελεί το πρώτο στοιχείο της αλυσιδωτής σχέσεως αιτίου προς αιτιατό που περιγράφεται στο άρθρο 92, παράγραφος 1, η οποία προκαλεί ενδεχομένως νόθευση του ανταγωνισμού ή/και επηρεάζει τις συναλλαγές μεταξύ των κρατών μελών. Πράγματι, η έννοια της ενισχύσεως περιλαμβάνει την εκ μέρους του κράτους χορήγηση ορισμένων πλεονεκτημάτων ξένων προς την αγορά, τα οποία μπορούν να βελτιώσουν την οικονομική κατάσταση της επιχειρήσεως στην οποία αυτά χορηγούνται σε σχέση με άλλες επιχειρήσεις. Καλύπτει διηλαδή τις επιπτώσεις που έχουν τα κρατικά μέτρα στην επιχείρηση ή στις επιχειρήσεις υπέρ των

24 — Απόφαση Capolongo, προαναφερθείσα στην υποσημείωση 21, σκέψη 6.

25 — Βλ. σημείο 58 ανωτέρω.

οποίων τα μέτρα αυτά προβλέπονται. Έτσι, το Δικαστήριο δέχθηκε με την απόφαση Denkavit [26]:

«[Το άρθρο 92, παράγραφος 1] αφορά τις αποφάσεις των κρατών μελών με τις οποίες τα κράτη αυτά ενόψει της επιδιώξεως των δικών τους οικονομικών και κοινωνικών στόχων, θέτουν με μονομερείς και αυτόνομες αποφάσεις *στη διάθεση* των επιχειρήσεων ή άλλων υποκειμένων δικαίου *πόρους* ή τους *παρέχουν πλεονεκτήματα* που εξυπηρετούν την πραγματοποίηση των οικονομικών και κοινωνικών στόχων τους οποίους επιδιώκουν» [27].

67. Στην απόφαση Steinike και Weinlig το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι [28]:

«(...) για την εφαρμογή του άρθρου 92, πρέπει να λαμβάνονται κυρίως υπόψη *οι επιπτώσεις επί των οφελουμένων επιχειρήσεων ή παραγωγών* και όχι το καθεστώς των οργανισμών που είναι αρμόδιοι για τη διάθεση και τη διαχείρηση της ενισχύσεως.»

68. Ενώ αυτό το στοιχείο πρέπει επίσης να εξετάζεται από τα εθνικά δικαστήρια, για το δεύτερο στοιχείο της αλυσιδωτής αυτής σχέσεως — τη σχέση μεταξύ της ενισχύσεως και της ενδεχόμενης νοθεύσεως του ανταγωνισμού και του επηρεασμού των συναλλαγών μεταξύ των κρατών μελών — αρμόδια είναι μόνο η Επιτροπή. Ασφαλώς, και οι ενέργειες της Επιτροπής υπόκεινται στον έλεγχο του κοινοτικού δικαστή.

69. Στο πλαίσιο της ιδίας ρυθμίσεως που προβλέπεται από το άρθρο 93, η επίβλεψη των υφισταμένων ενισχύσεων, σύμφωνα προς την παράγραφο 1 της διατάξεως αυτής, ανατίθεται στην Επιτροπή. Τούτο αφορά όχι μόνο τις προ της ενάρξεως της ισχύος της Συνθήκης ΕΟΚ ενισχύσεις που χορηγούνταν από τα αρχικά κράτη μέλη, προς τις οποίες εξομοιώθηκαν οι ενισχύσεις τις οποίες θέσπισαν τα νέα κράτη μέλη πριν από την ένταξή τους [29]· το προβλεπόμενο από την παράγραφο 1 σύστημα αφορά επίσης τις νέες ενισχύσεις τις οποίες έλεγξε η Επιτροπή και θεώρησε ως σύμφωνες προς την κοινή αγορά, οι οποίες χορηγούνται από τα κράτη μέλη [30]. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις μπορεί βέβαια, προϊόντος του χρόνου, να υπάρξουν περιστάσεις από τις οποίες να προκύπτει το ζήτημα αν η ενίσχυση εξακολουθεί να συμβιβάζεται προς την κοινή αγορά, από αυτές τις περιστάσεις, όμως, μόνο η «τροποποίηση» (υφισταμένης) ενισχύσεως θέτει σε λειτουργία τον προβλεπόμενο από το άρθρο 93, παράγραφος 3, μηχανισμό, στο πλαίσιο του οποίου τα εθνικά δικαστήρια καλούνται να παρέμβουν με τον προεκτεθέντα τρόπο. Κατά τα λοιπά, εναπόκειται

26 — Απόφαση της 27ης Μαρτίου 1980, 61/79, Denkavit italiana (Συλλογή τόμος 1980/Ι, σ. 605, σκέψη 31)· βλ., ομοίως, τον ορισμό που δίδεται με την απόφαση Banco Exterior de España (προαναφερθείσα στην υποστημείωση 5), με έρεισμα τη σχετική με τη Συνθήκη ΕΚΑΧ νομολογία: σκέψη 13 της αποφάσεως.

27 — Οι υπογραμμίσεις δικές μου.

28 — Παρατεθείσα στο σημείο 61· σκέψη 21 της αποφάσεως (οι υπογραμμίσεις δικές μου).

29 — Βλ. την απόφαση C-387/92, Banco Exterior de España (προαναφερθείσα στην υποσημείωση 5).

30 — Απόφαση της 20ής Μαρτίου 1984, 84/82, Γερμανία κατά Επιτροπής (Συλλογή 1984, σ. 1451, σκέψη 12), και της 24ης Μαρτίου 1993, C-313/90, CIRFS κ.λπ. κατά Επιτροπής (Συλλογή 1993, σ. I-1125, σκέψη 25).

στην Επιτροπή να εκτιμήσει αυτές τις περιστάσεις με βάση τα κριτήρια του άρθρου 92 [31].

70. Εντούτοις, όλες αυτές οι αρχές σχετικά με την κατανομή των αρμοδιοτήτων ισχύουν υπό την επιφύλαξη την οποία εξέφρασε το Δικαστήριο με τη νομολογία του σχετικά με το άμεσο αποτέλεσμα των διατάξεων των άρθρων 92 και 93.

71. Η νομολογία αυτή διακρίνει, καταρχήν, σύμφωνα προς τις ως τώρα εκτεθείσες παρατηρήσεις, μεταξύ του άρθρου 92 και του άρθρου 93, παράγραφος 3, τρίτη φράση: η τελευταία διάταξη έχει άμεσο αποτέλεσμα και γεννά δικαιώματα υπέρ των ιδιωτών, τα οποία τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να προστατεύουν [32]. αντίθετα, οι ιδιώτες δεν μπορούν, επικαλούμενοι μόνο το άρθρο 92, να αμφισβητούν το σύμφωνο μιας ενισχύσεως προς τους κανόνες της κοινής αγοράς ενώπιον εθνικών δικαστηρίων και να ζητούν από αυτά να διαπιστώσουν, κυρίως ή παρεμπιπτόντως, μια τέτοια ασυμφωνία [33].

72. Εν τούτοις, οι ιδιώτες έχουν το δικαίωμα, κατά το Δικαστήριο, να επικαλούνται το άρθρο 92 όταν οι διατάξεις του άρθρου αυτού

«έχουν συγκεκριμενοποιηθεί δυνάμει των γενικής ισχύος πράξεων που προβλέπει το άρθρο 94 ή δυνάμει αποφάσεων, στις ειδικές περιπτώσεις στις οποίες αναφέρεται το άρθρο 93, παράγραφος 2» [34].

73. Η αναφορά στην περίπτωση μιας κατά την έννοια του άρθρου 93, παράγραφος 2, αποφάσεως μπορεί να θεωρηθεί ότι αποτελεί αρμονικό συμπλήρωμα του προεκτεθέντος συστήματος κατανομής αρμοδιοτήτων: όταν η Επιτροπή περατώσει τον έλεγχο μιας ενισχύσεως διαπιστώνοντας τη συμφωνία της προς την κοινή αγορά τα εθνικά δικαστήρια έχουν όχι μόνο τη δυνατότητα αλλά και την υποχρέωση να τηρούν τη σχετική απόφαση, ιδίως σε περίπτωση εκδικάσεως διαφοράς που αφορά επιστροφή της οικείας ενισχύσεως [35].

74. Αντίθετα, η αναφορά σε ενδεχόμενες πράξεις γενικής ισχύος κατά την έννοια του άρθρου 94 αμβλύνει, κατά τη γνώμη μου, de facto την αρχή κατά την οποία το άρθρο 92 δεν έχει άμεσο αποτέλεσμα. Τούτο είναι, εξάλλου, σύμφωνο προς τη νομολογία τη σχετική με το άρθρο 85 της Συνθήκης.

31 — Βλ. ανωτέρω, το σημείο 62.

32 — Βλ. ιδίως την απόφαση Lorenz (προαναφερθείσα στην υποσημείωση 16), σκέψη 8. Πάγια νομολογία από της εκδόσεως της αποφάσεως της 15ης Ιουλίου 1964, 6/64, Costa (Συλλογή τόμος 1954-1964, σ. 1191) και εντεύθεν· βλ., ως πλέον πρόσφατη, την απόφαση Kirsammer-Hack (προαναφερθείσα στην υποσημείωση 21), σκέψη 14.

33 — Βλ. τις αποφάσεις Ianelli (προαναφερθείσα στην υποσημείωση 20), σκέψη 12, Steinike και Weinlig, προαναφερθείσα στο σημείο 61, σκέψη 10, καθώς και τις προπαρατεθείσες στην υποσημείωση 21 αποφάσεις Compagni commerciale de l'Ouest, σκέψη 33, Sanders, σκέψη 25, Lornoy, σκέψη 29, και Scharbatke, σκέψη 19.

34 — Αποφάσεις Capolongo (προαναφερθείσα στην υποσημείωση 21), σκέψη 6, in fine, και Steinike και Weinlig (προαναφερθείσα στο σημείο 61).

35 — Βλ. την απόφαση της 9ης Μαρτίου 1994, C-188/92, TWD Textilwerke Deggendorf (Συλλογή 1994, σ. I-833).

Πράγματι, το Δικαστήριο δέχεται ότι η παράγραφος 1 της εν λόγω διατάξεως, στους τομείς τους οποίους καλύπτουν κανονισμοί εφαρμογής κατά την έννοια του άρθρου 87 της Συνθήκης [36], έχει άμεσο αποτελέσμα στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών και γεννά απ' ευθείας υπέρ των πολιτών δικαιώματα τα οποία τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να προστατεύουν [37]. Όσον αφορά τον τομέα των ενισχύσεων, από τις παρατηρήσεις αυτές έπεται ότι το ενδεχόμενο της εφαρμογής του άρθρου 92 από τα εθνικά δικαστήρια δεν αποκλείεται εντελώς από τη Συνθήκη, αλλά εξαρτάται από την έκδοση των κατάλληλων διατάξεων από το Συμβούλιο, σύμφωνα προς το άρθρο 94. Στον υπό εξέταση τομέα δεν υφίστανται τέτοιες διατάξεις.

75. Ασφαλώς, δεν εναπόκειται στο Δικαστήριο να τροποποιήσει το προαναφερθέν σύστημα κατανομής αρμοδιοτήτων της Συνθήκης. Όμως, η προστασία των δικαιωμάτων των ιδιωτών, που αντιστοιχεί στην προστασία στην οποία αναφέρονται τα άρθρα 92 επ., αποτελεί μέρος της αποστολής την οποία το άρθρο 164 αναθέτει στο Δικαστήριο [38].

76. *IV. 1.* Εκείνο που καταρχάς συνάγεται από τις ανωτέρω παρατηρήσεις είναι ότι *αυτή καθεαυτή* η μεταβολή της καταστάσεως στην κοινή αγορά, την οποία θεωρούν αποφασιστικής σημασίας η Γαλλική και η Ολλανδική Κυβέρνηση, δεν συνιστά στοιχείο επαρκές που δικαιολογεί το συμπέρασμα ότι συντρέχει περίπτωση θεσπίσεως ή τροποποιήσεως ενισχύσεως. Τέτοιου είδους συνέπειες δεν εμπίπτουν στην έννοια της ενισχύσεως. Ναι μεν αυτές οι αλλαγές μπορούν να έχουν ως αίτιο τη θέσπιση ή την τροποποίηση ενισχύσεως, τούτο όμως δεν είναι αναγκαίο να συμβαίνει πάντοτε.

77. *2.* Το ζήτημα αν υφίσταται θέσπιση ή τροποποίηση ενισχύσεως εξαρτάται μάλλον, όπως προκύπτει επίσης από τις προεκτεθείσες παρατηρήσεις, από το αν υφίστανται, μεταξύ των μέτρων που λαμβάνει κράτος μέλος και με τα οποία χορηγούνται πλεονεκτήματα (που έχουν τον χαρακτήρα ενισχύσεως) σε ορισμένες επιχειρήσεις, ορισμένα που συνιστούν τροποποιήσεις οι οποίες επηρεάζουν το περιεχόμενο ή την έκταση των πλεονεκτημάτων αυτών. Στο πλαίσιο αυτό, από τη σύγκριση μεταξύ των παραγράφων 1 και 3 του άρθρου 93, προκύπτει ότι ο όρος «ενίσχυση», κατά την έννοια της παραγράφου 3, είναι συνώνυμος προς τον όρο «καθεστώς ενισχύσεων», κατά την έννοια της παραγράφου 1. Επομένως, συντρέχει θέσπιση ενισχύσεως κατά την έννοια του άρθρου 93, παράγραφος 3, όταν δημιουργείται ένα νέο καθεστώς ενισχύσεων, ενώ η τροποποίηση μιας ενισχύσεως προϋποθέτει την πραγματική μεταβολή ενός τέτοιου καθεστώτος ενισχύσεων.

78. Διαπιστώνεται ότι ο νόμος περί του OND δεν υπέστη, αυτός καθ' εαυτός, καμία τροποποίηση όσον αφορά τα σημεία τα οποία μας ενδιαφέρουν εν προκειμένω επ' ευκαιρία της επεκτάσεως του πεδίου δραστηριοτήτων του OND.

36 — Εάν δεν υφίσταται στον οικείο τομέα ρύθμιση κατά την έννοια του άρθρου 87, το άρθρο 85, παράγραφος 1, δεν έχει άμεσο αποτέλεσμα αν δεν υφίσταται απόφαση των εθνικών αρχών σύμφωνα προς το άρθρο 88 ή της Επιτροπής σύμφωνα προς το άρθρο 89, παράγραφος 2: απόφαση της 30ής Απριλίου 1986, 209/84 έως 213/84, Asjes κ.λπ. (Συλλογή 1986, σ. 1425, σκέψεις 60 έως 69).

37 — Αποφάσεις της 30ής Ιανουαρίου 1974, 127/73, BRT κατά SABAM (Συλλογή τόμος 1974, σ. 35, σκέψη 16), και της 28ης Φεβρουαρίου 1991, C-234/89, Δηλιμίτης (Συλλογή 1991, σ. I-935, σκέψη 45).

38 — Νομίζω ότι οι αποφάσεις της 19ης Μαΐου 1993, C-198/91, Cook (Συλλογή 1993, σ. I-2487) και της 15ης Ιουνίου 1993, C-225/91, Matra (Συλλογή 1993, σ. I-3203), αν και αφορούν διαφορετικές περιπτώσεις, αποτελούν χαρακτηριστικό δείγμα αυτών των σκέψεων.

79. Ωστόσο, επήλθε αλλαγή, καθόσον τώρα δεν ισχύει πλέον ο περιορισμός του πεδίου δραστηριότητας του OND, που περιλαμβανόταν στη σύμβαση με την εταιρία COBAC, όσον αφορά τις εξαγωγές προς τα άλλα κράτη μέλη. Για τον λόγο αυτό πρέπει να εξεταστεί, καταρχάς, αν αυτός ο περιορισμός εντασσόταν στο πλαίσιο της προβλέπουσας την ενίσχυση ρυθμίσεως, και, στη συνέχεια, εφόσον συμβαίνει κάτι τέτοιο, αν αυτό το μέρος της προβλέπουσας την ενίσχυση ρυθμίσεως τροποποιήθηκε με την απόφαση περί επεκτάσεως του πεδίου δραστηριοτήτων του OND.

80. *α)* Υπαγόταν ο περιλαμβανόμενος στη σύμβαση μεταξύ του OND και της COBAC περιορισμός του πεδίου δραστηριότητας του OND στο καθεστώς ενισχύσεων κατά την έννοια του άρθρου 93, παράγραφος 1;

81. *αα)* Τούτο προϋποθέτει, καταρχάς, ότι την ευθύνη για την επιβολή του προαναφερθέντος περιορισμού έχει το Βελγικό Κράτος.

82. Ναι μεν η σύμβαση συνεργασίας, αυτή καθ' εαυτή, αποτελεί σύμβαση ιδιωτικού δικαίου μεταξύ μιας ιδιωτικής επιχειρήσεως και ενός δημόσιου οργανισμού, τούτο όμως δεν έχει αποφασιστική σημασία. Η σύναψη αυτής της συμβάσεως προϋποθέτει τη λήψη αποφάσεως σχετικά με τον προαναφερθέντα περιορισμό του πεδίου δραστηριότητας του εν λόγω οργανισμού. Το γεγονός ότι αυτή η απόφαση εξωτερικεύεται με σύμβαση συνεργασίας όπως η προαναφερθείσα, δεν αποκλείει το ενδεχόμενο να φέρει την ευθύνη γι' αυτήν το Βελγικό Κράτος. Για να θεωρηθεί ως αποδεδειγμένο κάτι τέτοιο αρκεί το στοιχείο ότι η απόφαση δεν μπορούσε να ληφθεί χωρίς να ληφθούν υπόψη οι απαιτήσεις του εν λόγω κράτους [39].

83. Κατά τη δικογραφία τούτο συμβαίνει προφανώς στην προκειμένη υπόθεση, καθόσον η σύμβαση συνεργασίας, όπως ίσχυε μετά την τροποποίηση του 1982, ορίζει στο άρθρο 15 ότι αρχίζει να ισχύει μόνο κατόπιν συμφωνίας του Υπουργού Οικονομικών.

84. Αυτές οι παρατηρήσεις αρκούν για να γίνει δεκτό ότι ουδόλως αποκλείεται η ευθύνη του Βελγικού Κράτους για τον εν λόγω περιορισμό του πεδίου δραστηριότητας του OND. Αρμόδιο για την εξακρίβωση του ζητήματος αυτού είναι το εθνικό δικαστήριο, το οποίο μπορεί να στηριχθεί στα κριτήρια που παρατέθηκαν προς απάντηση του τρίτου προδικαστικού ερωτήματος.

85. *ββ)* Στη συνέχεια, πρέπει να εξεταστεί αν οι προβλεπόμενοι από τη σύμβαση συνεργασίας περιορισμοί αποτελούν, *με βάση την αντικειμενική τους φύση*, μέρος του καθεστώτος ενισχύσεων κατά την έννοια του άρθρου 93, παράγραφος 1.

86. Κατά τη γνώμη μου, πρέπει να θεωρηθεί, γενικά, ως καθεστώς ενισχύσεων, κατά

39 — Βλ. ανωτέρω, σημείο 44.

την έννοια της εν λόγω διατάξεως, η πράξη του κράτους μέλους η οποία αποτελεί το έρεισμα για την ουσιαστική χορήγηση των προνομίων [40]. Αυτή η πράξη μπορεί επίσης να είναι και ατομική απόφαση, αλλά και μέτρο προβλέπον τη χορήγηση των σχετικών προνομίων σε σειρά ατομικών περιπτώσεων. Η προβλεπόμενη από το άρθρο 93, παράγραφος 1, συνεχής εξέταση απαιτείται ως επί το πλείστον μόνο στην τελευταία από αυτές τις περιπτώσεις.

87. Μέρος του καθεστώτος ενισχύσεων αποτελούν επίσης οι ενδεχόμενες διατάξεις περί της *χρησιμοποιήσεως*, από τον δικαιούχο της ενισχύσεως, των χορηγούμενων από τις δημόσιες αρχές οικονομικών παροχών. Τούτο διότι, ανάλογα με τη χρησιμοποίηση της ενισχύσεως, αυτή μπορεί να έχει εντελώς διαφορετικές επιπτώσεις — στην ίδια την επιχείρηση και, κατά συνέπεια, στην κοινή αγορά. Εν προκειμένω, διάταξη του καθεστώτος ενισχύσεων σχετικά με το πεδίο δραστηριότητας του OND αποτελεί μέρος αυτής της κατηγορίας διατάξεων. Τα προβλεπόμενα από τις διατάξεις αυτές όρια του πεδίου δραστηριότητας του OND έχουν ταυτόχρονα καθοριστική σημασία για τη χρησιμοποίηση της ενισχύσεως.

88. Αν λοιπόν επιχειρηθεί να δοθεί απάντηση στο προεκτεθέν ζήτημα [41] βάσει αυτών των στοιχείων, μπορεί να συναχθεί από τον συσχετισμό μεταξύ των άρθρων 3, παράγραφος 2, στοιχείο 1, και 10, στοιχείο 1, του νόμου περί του OND το συμπέρασμα ότι ο εν λόγω νόμος αποτελεί το μόνο έρεισμα για τη χορήγηση των προνομίων και, επομένως, συνιστά τη ρύθμιση περί ενισχύσεων. Από την άποψη αυτή, η σύμβαση με την εταιρία COBAC αποτελεί μόνο μέτρο διαχειρίσεως της επιχειρήσεως εκ μέρους του OND, το οποίο αφορά, στο πλαίσιο του άρθρου 3, παράγραφος 2, στοιχείο 1, που προπαρατέθηκε, τον τρόπο χρησιμοποιήσεως της ενισχύσεως που διέπεται αποκλειστικά από τον νόμο περί του OND. Υπ' αυτήν την έννοια εξέθεσαν τα πράγματα η Βελγική Κυβέρνηση και ο OND.

89. Ασφαλώς, εάν επρόκειτο για ιδιωτική επιχείρηση τίποτα δεν θα εμπόδιζε αυτόν τον τρόπο θεωρήσεως των πραγμάτων. Σε μια τέτοια περίπτωση θα έπρεπε να γίνει διάκριση, με βάση την προαναφερθείσα θεώρηση, μεταξύ, αφενός, των περί ενισχύσεων ρυθμίσεων και, αφετέρου, των πράξεων των επιχειρήσεων με τις οποίες αυτές εκμεταλλεύονται τα πλεονεκτήματα που παρέχει η σχετική ρύθμιση.

90. Στη προκειμένη περίπτωση είναι, όμως, αμφισβητήσιμο αν πρέπει να γίνει μια τέτοια διάκριση. Διερωτώμαι ιδίως αν η εξέταση της υπό κρίση υποθέσεως πρέπει να περιοριστεί μόνο στο άρθρο 3, παράγραφος 2, στοιχείο 1 και 10, στοιχείο 1, του νόμου περί του OND.

91. Πράγματι, το Βελγικό Κράτος μπορεί όχι μόνο να καθορίζει το νομικό πεδίο δράσεως του OND αλλά, χάρη στα πλεονεκτήματα στα οποία αναφέρθηκα στην αρχή των προτάσεών μου, και να επεμβαίνει άμεσα στη δραστηριότητα του εν λόγω οργανισμού. Αν την ευθύνη για τον περιορισμό του πεδίου δραστηριότητας του OND που προβλέπεται από τη σύμβαση συνεργασίας φέρει το Βελγικό Κράτος τότε βρισκόμαστε ενώπιον μιας τέτοιας παρεμβάσεως.

40 — Βλ. τις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Darmon στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις 166/86 και 220/86, Irish Cement κατά Επιτροπής (Συλλογή 1988, σ. 6473, σκέψεις 23 έως 31).

41 — Ανωτέρω, σημείο 85.

92. Υπό τις συνθήκες αυτές το καθεστώς ενισχύσεων δεν πρέπει να περιορίζεται αναγκαστικά στα όσα προβλέπονται από νομοθετικές διατάξεις, αλλά μπορεί επίσης να περιλαμβάνει αποφάσεις του Βελγικού Κράτους, με τις οποίες το κράτος αυτό καθορίζει τις δραστηριότητες του OND.

93. Τι είδους μπορεί να είναι οι αποφάσεις αυτές;

94. Αναμφισβήτητα θα ήταν εσφαλμένο να θεωρηθούν, όλες οι αποφάσεις του OND, για τις οποίες ευθύνεται το Βελγικό Κράτος, ως ρυθμίσεις εντασσόμενες στο σύστημα ενισχύσεων, μόνο για τον λόγο ότι το κράτος αυτό ευθύνεται για τις εν λόγω αποφάσεις. Οι συντάκτες της Συνθήκης είχαν υπόψη τους το φαινόμενο της άμεσης επεμβάσεως των κρατών, στη διοίκηση των επιχειρήσεων, γι' αυτό δε τον λόγο προέβλεψαν, στο άρθρο 90, παράγραφος 1, ειδική ρύθμιση για «δημόσιες επιχειρήσεις» (άρα επιχειρήσεις για τις οποίες υφίσταται μια τέτοια δυνατότητα [42]). Η ρύθμιση αυτή περιορίζεται, εν τούτοις, στην διευκρίνιση ότι τα άρθρα 7 και 85 έως 94 έχουν εφαρμογή και επί δημοσίων επιχειρήσεων. Δεν κρίθηκε σκόπιμο να προβλεφθούν ιδιαίτερες διατάξεις για τις επιχειρήσεις αυτές.

95. Κατά τη γνώμη μου, τα όρια ενός καθεστώτος ενισχύσεων πρέπει να προσδιορίζονται βάσει των κατωτέρω εκτιθέμενων προϋποθέσεων, οι οποίες πρέπει να πληρούνται *επί πλέον της προϋποθέσεως ότι το κράτος πρέπει να ευθύνεται για τη λήψη του σχετικού μέτρου.*

96. Όπως προκύπτει από την προαναφερθείσα απόφαση Denkavit [43], ουσιώδες χαρακτηριστικό των ενισχύσεων είναι ότι με αυτές παρέχεται η δυνατότητα στο κράτος μέλος να πραγματοποιήσει τους δικούς του οικονομικούς και κοινωνικούς σκοπούς. Αυτό το στοιχείο του ορισμού της έννοιας των ενισχύσεων αποτελεί έκφραση της θεμελιώδους αντιλήψεως που διέπει τη Συνθήκη, ότι δηλαδή το κράτος και οι επιχειρήσεις έχουν διαφορετικούς ρόλους στην αγορά: το κράτος χαράσσει την οικονομική και κοινωνική πολιτική του, ενώ οι επιχειρήσεις επιδιώκουν, στο πλαίσιο αυτής της πολιτικής, ιδιωτικά συμφέροντα, ιδίως την πραγματοποίηση κερδών [44].

97. Έτσι, όσον αφορά την υπό κρίση υπόθεση, προκύπτει ο ακόλουθος περιορισμός: αν το εν λόγω μέτρο αποτελεί έκφραση του συμφέροντος του κράτους να χαράσσει το ίδιο την οικονομική και κοινωνική πολιτική του, τότε αποτελεί μέρος του καθεστώτος ενισχύσεων επειδή έχει επιπτώσεις επί της εκτάσεως των εν λόγω ενισχύσεων. Αν, αντίθετα, αποτελεί έκφραση εμπορικού συμφέροντος, τότε αποτελεί μέτρο διαχειρίσεως της επιχειρήσεως, το οποίο έχει επιπτώσεις μόνο επί του τρόπου και του βαθμού εκμεταλλεύσεως του καθεστώτος των ενισχύσεων.

42 — Βλ. την ένατη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 80/723/ΕΟΚ της Επιτροπής, της 25ης Ιουνίου 1980, περί της διαφάνειας των οικονομικών σχέσεων μεταξύ των κρατών μελών και των δημοσίων επιχειρήσεων (ΕΕ ειδ. έκδ. 08/001, σ. 205).

43 — Βλ. ανωτέρω, σημείο 66, και υποσημείωση 26.

44 — Βλ. τις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Darmon της 14ης Ιουλίου 1993, στην υπόθεση C-185/91, Reiff (Συλλογή 1993, σ. I-5801, σκέψεις 33 έως 38), με παραδείγματα από τη νομολογία, που επιβεβαιώνουν αυτή την ερμηνεία της Συνθήκης ΕΟΚ.

98. Πώς μπορεί να εξακριβωθεί αν συμβαίνει το ένα ή το άλλο στην παρούσα υπόθεση;

99. Κατά τη γνώμη μου, αυτό εξαρτάται από τις περιστάσεις της υπό κρίση υποθέσεως. Η εν λόγω υπόθεση έχει την ιδιαιτερότητα ότι ο OND μπορούσε κατ' αρχήν να ασκεί δραστηριότητες στον βάσει της συμβάσεως συνεργασίας αποκλειστικό τομέα δραστηριότητας της COBAC, βάσει του νόμου περί του OND, και ότι μπορούσε να εκμεταλλευτεί τα προβλεπόμενα από τον νόμο αυτό προνόμια.

100. Υπό τις συνθήκες αυτές για να καθοριστούν τα όρια μεταξύ, αφενός, των μέτρων που εξυπηρετούν το οικονομικό και κοινωνικό συμφέρον του κράτους και, αφετέρου, των αποσκοπούντων στην ικανοποίηση του εμπορικού συμφέροντος της επιχειρήσεως πρέπει να εξεταστεί αν μια ιδιωτική επιχείρηση παρόμοιου μεγέθους προς τον εν λόγω δημόσιο οργανισμό θα μπορούσε να περιορίσει με τον ίδιο τρόπο το πεδίο δραστηριότητάς της.

101. Το κριτήριο αυτό βασίζεται στο κριτήριο του «ιδιώτη επενδυτή», το οποίο χρησιμοποιήθηκε προς απάντηση στο ερώτημα αν οι εισφορές κεφαλαίου από τις δημόσιες αρχές αποτελούν ενίσχυση σε μια συγκεκριμένη περίπτωση [45]. Πράγματι, μεταξύ των δύο αυτών περιπτώσεων υφίσταται ένας παραλληλισμός. Και στις δύο περιπτώσεις ζητείται να χαρακτηριστεί μια πράξη κράτους η οποία, βάσει της εξωτερικής της μορφής, μπορεί να θεωρηθεί τόσο ως μέτρο στον τομέα των ενισχύσεων όσο και ως μέτρο εμπορικής φύσεως.

102. Με βάση αυτό το κριτήριο το εθνικό δικαστήριο θα πρέπει να εξετάσει πώς πρέπει να εκτιμήσει, από εμπορικής απόψεως, τους κινδύνους που αποκλειστικώς αντιμετωπίζει η εταιρία COBAC (και από τους οποίους, συνεπώς, απαλλάσσεται ο OND). Η ίδια εκτίμηση πρέπει να γίνει όσον αφορά τους κινδύνους που εξακολουθεί να αντιμετωπίζει ο OND (ιδίως τους πολιτικούς κινδύνους).

103. Η συνέπεια αυτή με παρωθεί να προτείνω στο Δικαστήριο να συμπληρώσει τον μηχανισμό του άρθρου 93 προσθέτοντας το στοιχείο της συνεργασίας μεταξύ των εθνικών δικαστηρίων και της Επιτροπής. Στο πλαίσιο της κατανομής των αρμοδιοτήτων που προεξετέθη [46] είναι, πράγματι, ασυνήθιστο για τα εθνικά δικαστήρια να προβαίνουν σε εκτιμήσεις οικονομικού χαρακτήρα, όπως αυτές περί των οποίων έγινε λόγος πιο πάνω, καθόσον μάλιστα πρόκειται για τομέα που αφορά σε μεγάλο βαθμό διεθνείς σχέσεις. Αυτή η κατανομή αρμοδιοτήτων έχει προφανώς ως σκοπό να συνδέσει την προστασία των δικαιωμάτων βάσει του άρθρου 93, παράγραφος 3, της Συνθήκης με σαφή κριτήρια, τα οποία να μπορούν να εφαρμοστούν χωρίς να δημιουργούν δυσχέρειες. Κατ' αρχήν, η εκτίμηση οικονομικών

45 — Βλ. ιδίως τις αποφάσεις της 10ης Ιουλίου 1986, 234/84, Βέλγιο κατά Επιτροπής (Συλλογή 1986, σ. 2263, σκέψη 14)· της 21ης Μαρτίου 1990, C-142/87, Βέλγιο κατά Επιτροπής (Συλλογή 1990, σ. I-959, σκέψη 29)· της 21ης Μαρτίου 1991, C-305/89, Ιταλία κατά Επιτροπής (Συλλογή 1991, σ. I-1603, σκέψεις 19 έως 23), και της 3ης Οκτωβρίου 1991, C-261/89, Ιταλία κατά Επιτροπής (Συλλογή 1991, σ. I-4437, σκέψη 8).

46 — Βλ. σημεία 60 έως 74 ανωτέρω.

ζητημάτων πρέπει να παραμείνει στην αποκλειστική αρμοδιότητα της Επιτροπής, ενώ ζητήματα σχετικά με την ερμηνεία του κοινοτικού δικαίου μπορούν να επιλύονται κατά την προβλεπόμενη με το άρθρο 177 διαδικασία. Στην υπό κρίση υπόθεση, η Επιτροπή, για να καταλήξει σε οριστική απόφαση επί του ζητήματος αν η σχετική με τον OND νομοθεσία και πρακτική είναι σύμφωνη προς το άρθρο 92, πρέπει επίσης να προβεί σε εκτίμηση, από εμπορικής απόψεως, των επιχειρηματικών πράξεων (ασφαλίσεων κινδύνων) για τις οποίες χορηγούνται οι ενισχύσεις. Η Επιτροπή πρέπει εν πάση περιπτώσει να προβεί σ' αυτή την εκτίμηση με σκοπό τον καθορισμό των επιπτώσεων των ενισχύσεων στην κοινή αγορά, καθόσον οι εν λόγω ενισχύσεις εξακολουθούν να ισχύουν μετά την τροποποίηση του νόμου περί του OND που επήλθε το 1991. Συναφώς, πρέπει να λάβει υπόψη της το γεγονός ότι ο νόμος περί του OND, όπως ίσχυε το 1991, προβλέπει ιδιαίτερη ρύθμιση για τις επιχειρηματικές πράξεις (για τις οποίες ιδίως δεν προβλέπεται κρατική εγγύηση) οι οποίες, λαμβανομένης υπόψη της φύσεως και της διάρκειάς τους καθώς και του μεγέθους του κινδύνου που συνεπάγονται, ασφαλίζονται από εταιρίες που δεν λειτουργούν για λογαριασμό του κράτους ή υπό την εγγύησή του. Ακόμη, δεδομένου ότι η Επιτροπή θεώρησε, στην παρούσα διαδικασία, — για πρώτη φορά [47] — την επέκταση του πεδίου δραστηριότητας του OND ως περίπτωση υπαγόμενη στο άρθρο 93, παράγραφος 3, δεν αποκλείεται να κάνει χρήση των δικαιωμάτων της στον τομέα αυτό, όσον αφορά τη δυνατότητά της να λαμβάνει δεσμευτικές για τις επιχειρήσεις αποφάσεις, όπως γίνεται δεκτό με τη νομολογία Boussac [48]. Γι' αυτό πρέπει να εξακριβώνει κάθε φορά αν πρόκειται για θέσπιση ή τροποποίηση ενισχύσεως.

104. Το εθνικό δικαστήριο θα έχει, συνεπώς, να εκτιμήσει περίπλοκα οικονομικά ζητήματα, σε τομέα στον οποίο οι αρμοδιότητές του αλληλοεπικαλύπτονται με εκείνες της Επιτροπής, τα οποία δεν μπορούν να επιλυθούν με τη διαδικασία των προδικαστικών ερωτημάτων. Γι' αυτό, προτείνω να ισχύσει και στην παρούσα υπόθεση *η σχετική με το δίκαιο του ανταγωνισμού νομολογία που αφορά τέτοιου είδους περιπτώσεις.*

105. Η νομολογία αυτή βασίζεται στην ιδέα ότι σε τέτοιες περιπτώσεις είναι χρήσιμο το εθνικό δικαστήριο να γνωρίζει τα κριτήρια τα οποία έλαβε υπόψη της η Επιτροπή ή τα οποία έχει την πρόθεση να χρησιμοποιήσει [49]. Κατά την επιλογή μεταξύ των διαφόρων μεθόδων συνεργασίας που μπορούν να εφαρμοστούν για την επίτευξη του σκοπού αυτού [50], πρέπει να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, η προβλεπόμενη από το άρθρο 93, παράγραφος 3, διαδικασία έχει ως λειτουργία την εξασφάλιση των προνομίων της Επιτροπής και ότι, κατά συνέπεια, πρέπει να περατώνεται το ταχύτερο δυνατόν. Γι' αυτό δεν νομίζω ότι μπορεί να υποστηριχθεί ότι πρέπει να αναστέλλεται η διαδικασία μέχρις ότου εκδοθεί απόφαση της Επιτροπής. Δεδομένου ότι δεν υφίσταται προηγούμενο

47 — Στο πλαίσιο της ανταλλαγής εγγράφων μεταξύ της Βελγικής Κυβερνήσεως και της Επιτροπής, η Βελγική Κυβέρνηση επικαλέστηκε εξ αρχής το γεγονός ότι η εν λόγω ενίσχυση αποτελεί υφιστάμενη ενίσχυση. Η Επιτροπή δεν αμφισβήτησε αυτό το σημείο.

48 — Βλ. την απόφαση της 14ης Φεβρουαρίου 1990, C-301/87, Γαλλία κατά Επιτροπής (Συλλογή 1990, σ. I-307, σκέψεις 18 έως 22).

49 — Βλ. τις αποφάσεις της 6ης Φεβρουαρίου 1973, 48/72, Brasserie de Haecht κατά Wilkin και Janssen (Συλλογή τόμος 1972-1973, σ. 553)· της 30ής Ιανουαρίου 1974, 127/73, BRT κατά SABAM (Συλλογή τόμος 1974, σ. 157)· της 10ης Ιουλίου 1980, 99/79, Lancôme κατά Etos (Συλλογή τόμος 1980/II, σ. 617) και Διλιμίτης, προαναφερθείσα στην υποσημείωση 37.

50 — Βλ. την ανακοίνωση 93/C 39/05, σχετικά με τη συνεργασία μεταξύ της Επιτροπής και των εθνικών δικαιοδοτικών οργάνων για την εφαρμογή των άρθρων 85 και 86 της Συνθήκης ΕΟΚ (ΕΕ 1990, C 39, σ. 6) με την οποία η Επιτροπή εκθέτει τις διάφορες δυνατότητες που υφίστανται σχετικά, παραθέτοντας τις προαναφερθείσες στην προηγούμενη υποσημείωση αποφάσεις.

τέτοιας αποφάσεως της Επιτροπής σε ανάλογες περιπτώσεις, δεν είναι επίσης σκόπιμο να παραπέμπονται τα εθνικά δικαστήρια σε τέτοιου είδους αποφάσεις.

106. Αντίθετα, θεωρώ ότι στην υπό κρίση περίπτωση μπορεί να εφαρμοστεί η νομολογία Δηλιμίτη [51], κατά την οποία το εθνικό δικαστήριο μπορεί, στο πλαίσιο του εθνικού δικονομικού δικαίου και υπό την επιφύλαξη του άρθρου 214 της Συνθήκης,

«να ζητήσει από την Επιτροπή, όταν η συγκεκριμένη εφαρμογή του άρθρου 85, παράγραφος 1, ή του άρθρου 86 παρουσιάζει *ιδιαίτερες δυσχέρειες*, να του παράσχει *τα οικονομικά* και νομικά *στοιχεία που διαθέτει*» [52].

107. Επ' αυτού το Δικαστήριο έχει ακόμη δεχθεί ότι:

«Η Επιτροπή υπέχει από το άρθρο 5 της Συνθήκης υποχρέωση συνεργασίας με τις δικαστικές αρχές των κρατών μελών που είναι επιφορτισμένες με την εφαρμογή και την τήρηση του κοινοτικού δικαίου στην εθνική έννομη τάξη (Διάταξη της 13ης Ιουλίου 1990, C-2/88 Imm., Zwartveld, Συλλογή 1990, σ. I-3365, σκέψη 18).»

108. Πρέπει να υπογραμμιστεί ότι οι παρατηρήσεις αυτές βασίζονται στην *πρακτική χρησιμότητα* αυτών των στοιχείων, καθότι αυτά δεν μπορούν να είναι ούτε καθοριστικά ούτε δεσμευτικά για το εθνικό δικαστήριο.

109. *β)* Αν το εθνικό δικαστήριο διαπιστώσει, βάσει αυτών των κριτηρίων, ότι ο περιορισμός του πεδίου δραστηριότητας του OND, όπως προκύπτει από τη σύμβαση συνεργασίας, αποτελεί στοιχείο ενός καθεστώτος ενισχύσεων, πρέπει να εξακριβώσει στη συνέχεια αν αυτό το στοιχείο του καθεστώτος ενισχύσεων μεταβλήθηκε με την απόφαση περί επεκτάσεως του πεδίου δραστηριότητας του OND.

110. Συνεπώς, το αιτούν δικαστήριο θεωρεί ως δεδομένο, όσον αφορά το πρώτο ερώτημα, ότι η προαναφερθείσα επέκταση του πεδίου δραστηριότητας εξαρτάται από άδεια του Βελγικού Κράτους και ότι, επομένως, το κράτος αυτό φέρει την ευθύνη της εκδόσεώς της. Το δικαστήριο αυτό πρέπει να εξακριβώσει αν συμβαίνει κάτι τέτοιο με βάση τα κριτήρια που αναπτύχθηκαν στο πλαίσιο της απαντήσεως στο τρίτο ερώτημα.

111. Με την επιφύλαξη αυτή, η προαναφερθείσα «άδεια» θα μπορούσε να συνιστά, αν οι περιορισμοί που προκύπτουν από τη σύμβαση συνεργασίας αποτελούν στοιχείο του καθεστώτος ενισχύσεων, *θέσπιση ή* (μάλλον)

51 — Βλ. την υποσημείωση 37.

52 — Σκέψη 53 της αποφάσεως Δηλιμίτης: η υπογράμμιση δική μου.

*τροποποίηση ενισχύσεως*. Αντίθετα προς τον περιορισμό της δραστηριότητας, *η διεύρυνση* του τομέα δραστηριότητας μπορούσε να γίνει μόνο με *παρέμβαση* στο *καθεστώς που δημιουργήθηκε* από το ίδιο το Βελγικό Κράτος *με πράξη στον τομέα της οικονομικής ή/και κοινωνικής πολιτικής*.

112. Ειδικότερα, μπορεί να λεχθεί ότι η εν λόγω παρέμβαση συνίστατο στο γεγονός ότι δεν περιοριζόταν πλέον η οικονομική υποστήριξη των εργασιών του εν λόγω οργανισμού στον τομέα της ασφαλίσεως πιστώσεων, οι οποίες, με τη σειρά τους, κατά το άρθρο 3 του νόμου OND, αποσκοπούν στην διευκόλυνση των εξαγωγών, σε συγκεκριμένους σχετικούς με τις εξαγωγές κινδύνους που απαριθμούνται στη σύμβαση συνεργασίας, αλλά με την επέκταση του πεδίου δραστηριότητας του OND, η οικονομική υποστήριξη επεκτάθηκε και σε άλλους συνδεόμενους με τις εξαγωγές κινδύνους.

113. *V.* Συνεπώς, στο πρώτο ερώτημα πρέπει να δοθεί η ακόλουθη απάντηση:

Η απόφαση ενός κράτους μέλους να επιτρέψει, μετά την έναρξη ισχύος της Συνθήκης, σ' έναν δημόσιο οργανισμό, ο οποίος μέχρι τότε όλως δευτερευόντως ησχολείτο με την ασφάλιση των εξαγωγικών πιστώσεων προς τα άλλα κράτη μέλη, να ασκεί εφεξής τη δραστηριότητα αυτή χωρίς περιορισμούς, με συνέπεια ότι οι ενισχύσεις τις οποίες χορηγούσε το εν λόγω κράτος στον οργανισμό αυτό δυνάμει νομοθεσίας προγενέστερης της ενάρξεως της ισχύος της Συνθήκης, να χορηγούνται εφεξής και για τους νέους τομείς δραστηριότητας, πρέπει να θεωρείται ως θέσπιση ή τροποποίηση ενισχύσεως,

— αν την ευθύνη για την έκδοση της αποφάσεως που αφορούσε το προηγούμενο — και στενότερο — πεδίο εφαρμογής φέρει το κράτος μέλος και

— αν, σε μια ανάλογη κατάσταση, μια ιδιωτική επιχείρηση αναλόγου μεγέθους προς τον δημόσιο οργανισμό δεν θα ελάμβανε, για εμπορικούς λόγους, την ίδια απόφαση για τον περιορισμό του πεδίου της δραστηριότητάς της.

*Επί του δευτέρου ερωτήματος*

114. Με το δεύτερο ερώτημά του το cour d'appel ερωτά αν η δίμηνη προθεσμία παρεμβάσεως η οποία συνδέεται, κατά τη νομολογία Lorenz [53], με την ύπαρξη κοινοποιήσεως, — προθεσμία μετά τη λήξη της οποίας το κοινοποιηθέν σύστημα ενισχύσεων λαμβάνει τον χαρακτήρα υφισταμένης ενισχύσεως — μπορεί επίσης να αρχίσει να τρέχει χωρίς να υπάρξει κοινοποίηση εάν το οικείο κράτος μέλος απαντήσει στις ερωτήσεις που του θέτει η Επιτροπή ως προς τις λεπτομέρειες του επίμαχου συστήματος ενισχύσεων.

53 — Βλ. την προαναφερθείσα στην υποσημείωση 16 απόφαση Lorenz η οποία επιβεβαιώθηκε, για παράδειγμα, με την απόφαση 84/82, Γερμανία κατά Επιτροπής, προαναφερθείσα στην υποσημείωση 30.

115. Στο πλαίσιο αυτό το cour d'appel ζητεί να ληφθούν υπόψη οι ακόλουθες ιδιαίτερες περιστάσεις της υπό κρίση υποθέσεως:

— σχετικά με τη νέα ενίσχυση υποβλήθηκε στην Επιτροπή καταγγελία από τρίτο·

— η Επιτροπή υπέβαλε, στο πλαίσιο προκαταρκτικής εξετάσεως, αίτηση παροχής πληροφοριών στο κράτος μέλος, διευκρινίζοντας ότι σε περίπτωση που το εν λόγω κράτος δεν απαντήσει ή δεν δώσει ικανοποιητική απάντηση μέχρι τη λήξη της ταχθείσας προθεσμίας θα υποχρεωθεί να κινήσει την προβλεπόμενη από το άρθρο 93, παράγραφος 2, διαδικασία·

— το ως άνω κράτος μέλος ικανοποίησε το αίτημα της Επιτροπής.

116. Δεδομένου ότι το ερώτημα αυτό αφορά την έκταση των αρχών που διατυπώθηκαν στην απόφαση Lorenz, πρέπει να εξακριβωθεί η ratio decidendi της εν λόγω αποφάσεως.

117. Τα χωρία της αποφάσεως του Δικαστηρίου που παρουσιάζουν ενδιαφέρον για την υπό κρίση υπόθεση είναι τα ακόλουθα:

«... κατά την τελευταία περίοδο του άρθρου 93, το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος δεν δύναται να εφαρμόσει τα σχεδιαζόμενα μέτρα πριν η Επιτροπή καταλήξει σε τελική απόφαση·

από τον επιδιωκόμενο από την παράγραφο 3 του άρθρου 93 σκοπό, που είναι να προληφθεί η θέση σε ισχύ ενισχύσεων που θα αντέκειντο στη Συνθήκη, συνάγεται ότι η απαγόρευση αυτή επάγεται ήδη τα αποτελέσματά της καθόλη τη διάρκεια της προκαταρκτικής αυτής φάσης·

μολονότι η φάση αυτή πρέπει να παρέχει στην Επιτροπή ένα επαρκές χρονικό περιθώριο, εν τούτοις η τελευταία πρέπει να επιδεικνύει επιμέλεια και να λαμβάνει υπόψη το συμφέρον των κρατών μελών να ενημερώνονται με ακρίβεια σύντομα σε τομείς, όπου η ανάγκη παρεμβάσεως μπορεί να είναι επειγούσης φύσεως, λόγω του αποτελέσματος που αυτά τα κράτη μέλη προσδοκούν από τα σχεδιαζόμενα μέτρα ενίσχυσης·

... η Επιτροπή, ωστόσο, δεν θα πρέπει να θεωρείται ότι ενεργεί με τη δέουσα επιμέλεια, εάν παραλείπει να λάβει θέση εντός εύλογης προθεσμίας·

ενδείκνυται, ως προς το θέμα αυτό, να ληφθούν υπόψη τα άρθρα 173 και 175 της Συνθήκης, τα οποία εφαρμόζονται σε ανάλογες περιπτώσεις και προβλέπουν προθεσμία δύο μηνών·

μετά την πάροδο της προθεσμίας αυτής, το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος μπορεί μεν να θέσει το σχέδιο σε εφαρμογή, η ασφάλεια όμως του δικαίου επιβάλλει να προηγηθεί ειδοποίηση της Επιτροπής [54].

...

μία ενίσχυση που τέθηκε σε εφαρμογή, μετά την πάροδο της αναγκαίας για την πρώτη εξέταση προθεσμίας και ενώ η Επιτροπή τήρησε σιγή, υπόκειται πλέον ως υφισταμένη ενίσχυση στις διατάξεις των παραγράφων 1 και 2 του άρθρου 93» [55].

54 — Σκέψη 4 της αποφάσεως Lorenz.

55 — Σκέψη 5 της αποφάσεως Lorenz.

118. Από τα ανωτέρω το Δικαστήριο συνήγαγε το ακόλουθο συμπέρασμα:

«Αν η Επιτροπή, ενώ έχει ενημερωθεί από ένα κράτος μέλος για κάποιο σχέδιο που αποβλέπει να θεσπίσει ή να τροποποιήσει κάποια ενίσχυση, παραλείπει να κινήσει τη διαδικασία που προβλέπει το άρθρο 93, παράγραφος 2, το εν λόγω κράτος μπορεί, μετά την εκπνοή της αναγκαίας για την πρώτη εξέταση του σχεδίου προθεσμίας, να προχωρήσει στην εκτέλεση του σχεδίου περί της ενισχύσεως, υπό τον όρο της προηγούμενης ειδοποίησης της Επιτροπής, οπότε η εν λόγω ενίσχυση θα υπάγεται στο εξής στο καθεστώς των υφισταμένων ενισχύσεων» [56].

119. Από τη δομή των παρατηρήσεων αυτών προκύπτει ότι δύο είναι οι προϋποθέσεις που πρέπει να τηρούνται για να αρχίσει να τρέχει η δίμηνη προθεσμία κατά την οποία η Επιτροπή οφείλει να ενεργήσει.

120. *Πρώτον*, πρέπει να υπάρχει κοινοποίηση, βάσει της οποίας η Επιτροπή να μπορεί να αποφασίσει για τα μέτρα που θα πρέπει να λάβει εν γνώσει της της σχετικής υποθέσεως.

121. *Δεύτερον*, το οικείο κράτος μέλος πρέπει να έχει έννομο συμφέρον για ταχεία

56 — Σημείο 2 του διατακτικού και σκέψη 6 του σκεπτικού.

ενέργεια της Επιτροπής. Τούτο προϋποθέτει ότι το κράτος μέλος πρέπει να εξαρτά τη θέση σε εφαρμογή της ενισχύσεως από τη στάση την οποία θα λάβει η Επιτροπή, δηλαδή ότι το κράτος δεν προχωρεί στη χορήγηση της ενισχύσεως αναμένοντας το αποτέλεσμα της προκαταρκτικής εξετάσεως της Επιτροπής. Διαφορετική είναι η περίπτωση όταν το κράτος μέλος χορηγεί την ενίσχυση κατά παράβαση του άρθρου 93, παράγραφος 3. Από της οριστικής χορηγήσεως της ενισχύσεως αποκλείεται λογικά η εφαρμογή της προβλεπόμενης δίμηνης προθεσμίας.

122. Από το προδικαστικό ερώτημα ανακύπτει το ζήτημα αν, *όσον αφορά την πρώτη προϋπόθεση,* η απάντηση από το οικείο κράτος μέλος στις αιτήσεις παροχής πληροφοριών μπορεί να εξομοιωθεί προς κοινοποίηση. Μια τέτοια εξομοίωση, αν θεωρηθεί ότι κάτι τέτοιο είναι ορθό, όπως υποστηρίζουν ο OND και η Βελγική και Γαλλική Κυβέρνηση, δεν μπορεί, ωστόσο, να οδηγήσει στη λύση της αποφάσεως Lorenz παρά μόνον αν πληρούται και η δεύτερη από τις προαναφερθείσες προϋποθέσεις. Αυτό όμως δεν συμβαίνει εν προκειμένω, διότι το πεδίο δραστηριότητας του OND επεκτάθηκε χωρίς το Βελγικό Κράτος να εξαρτήσει σε οποιαδήποτε χρονική στιγμή την ενέργειά του από την έκδοση αποφάσεως της Επιτροπής. Αντίθετα, το κράτος αυτό θεώρησε εξ αρχής, ήδη από το στάδιο της ανταλλαγής εγγράφων με την Επιτροπή, ότι η υπό κρίση υπόθεση αφορά υφιστάμενη ενίσχυση κατά την έννοια του άρθρου 93, παράγραφος 1. Συνεπώς, έστω και αν οι απαντήσεις στην αίτηση παροχής πληροφοριών της Επιτροπής παρέχουν τα ίδια πληροφοριακά στοιχεία όπως και η κοινοποίηση, η παρούσα περίπτωση δεν μπορεί να εξομοιωθεί προς εκείνη την οποία αφορούσε η απόφαση Lorenz.

123. Ενόψει των στοιχείων αυτών πρέπει να εξετασθεί επίσης ένα άλλο επιχείρημα της Βελγικής Κυβερνήσεως και του OND, ήτοι αυτό το οποίο στηρίζεται στην απόφαση Boussac [57].

124. Με την απόφαση Boussac το Δικαστήριο διηύρυνε τις δυνατότητες της Επιτροπής όταν αυτή αντιμετωπίζει περίπτωση κράτους μέλους που δεν τηρεί τις υποχρεώσεις που προβλέπονται από το άρθρο 93, παράγραφος 3. Συναφώς, το Δικαστήριο δέχθηκε, με τις σκέψεις 19 έως 21, ότι:

«... η Επιτροπή, όταν διαπιστώνει ότι μία ενίσχυση θεσπίζεται ή τροποποιείται χωρίς να έχει κοινοποιηθεί, έχει την εξουσία, αφού παράσχει στο οικείο κράτος μέλος τη δυνατότητα να εκφράσει τις απόψεις του σχετικώς, να το υποχρεώσει με προσωρινή απόφαση, εν αναμονή του πορίσματος της εξετάσεως της ενισχύσεως, να αναστείλει αμέσως την καταβολή της και να παράσχει στην Επιτροπή, εντός της προθεσμίας που αυτή του τάσσει, όλα τα έγγραφα, τις πληροφορίες και τα στοιχεία που είναι απαραίτητα για να εξετάσει αν η ενίσχυση συμβιβάζεται προς την κοινή αγορά.

Η Επιτροπή έχει εξουσία να ενεργεί κατά τον ίδιο τρόπο σε περίπτωση που η ενίσχυση έχει μεν κοινοποιηθεί στην Επιτροπή, αλλά το οικείο κράτος μέλος, χωρίς να αναμείνει την έκβαση της διαδικασίας του άρθρου 93, παράγραφοι 2 και 3, της Συνθήκης, προχωρεί στην καταβολή της ενισχύσεως, παρά την απαγόρευση της παραγράφου 3 του άρθρου αυτού.

57 — Βλ. υποσημείωση 48 ανωτέρω.

Όταν το κράτος μέλος συμμορφωθεί απολύτως προς τις εντολές της Επιτροπής, η Επιτροπή οφείλει να εξετάσει αν η ενίσχυση συμβιβάζεται προς την κοινή αγορά, κατά τη διαδικασία του άρθρου 93, παράγραφοι 2 και 3, της Συνθήκης.»

125. Από τα ανωτέρω ο OND και η Βελγική Κυβέρνηση συνάγουν ότι η προβλεπόμενη από το άρθρο 93, παράγραφοι 2 και 3, «κανονική διαδικασία» και, επομένως, η νομολογία Lorenz εφαρμόζονται αν η Επιτροπή λάβει γνώση μιας μη κοινοποιηθείσας νέας ενισχύσεως και το οικείο κράτος μέλος εμφανιστεί ως «συνεργάσιμο» κατά την προκαταρκτική εξέταση της ενισχύσεως. Κατά τη γνώμη μου δεν μπορεί να συναχθεί ένα τέτοιο συμπέρασμα. Από τη χρησιμοποιούμενη στη σκέψη 21 της αποφάσεως φρασεολογία προκύπτει σαφώς ότι η Επιτροπή υποχρεούται να «εξετάσει αν η ενίσχυση συμβιβάζεται προς την κοινή αγορά, κατά τη διαδικασία του άρθρου 93, παράγραφοι 2 και 3, της Συνθήκης» μόνον αν «το κράτος μέλος *συμμορφωθεί απολύτως προς τις εντολές της Επιτροπής*» [58]. Από τη σύγκριση μεταξύ του εν λόγω χωρίου με τη σκέψη 19 και 20 της αποφάσεως προκύπτει ότι τούτο προϋποθέτει ότι το κράτος μέλος ανέστειλε τη χορήγηση της ενισχύσεως — έστω και αν αυτό έγινε μόνο μετά τη σχετική εντολή της Επιτροπής.

126. Άρα, στο δεύτερο ερώτημα πρέπει να δοθεί απάντηση σύμφωνα με τις προεκτεθείσες παρατηρήσεις.

## Γ — Συμπέρασμα

127. Λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των ανωτέρω σκέψεων προτείνω να δοθούν οι ακόλουθες απαντήσεις στα προδικαστικά ερωτήματα του cour d'appel των Βρυξελλών:

«1) Η απόφαση ενός κράτους μέλους να επιτρέψει, μετά την έναρξη ισχύος της Συνθήκης, σ' έναν δημόσιο οργανισμό, ο οποίος μέχρι τότε όλως δευτερευόντως ησχολείτο με την ασφάλιση των εξαγωγικών πιστώσεων προς τα άλλα κράτη μέλη, να ασκεί εφεξής τη δραστηριότητα αυτή χωρίς περιορισμούς, με συνέπεια ότι οι ενισχύσεις τις οποίες χορηγούσε το εν λόγω κράτος στον οργανισμό αυτό δυνάμει νομοθεσίας προγενέστερης της ενάρξεως της ισχύος της Συνθήκης, να χορηγούνται εφεξής και για τους νέους τομείς δραστηριότητας, πρέπει να θεωρείται ως θέσπιση ή τροποποίηση ενισχύσεως,

58 — Η υπογράμμιση δική μου.

— αν την ευθύνη για την έκδοση της αποφάσεως που αφορούσε το προηγούμενο — και στενότερο — πεδίο εφαρμογής φέρει το κράτος μέλος και

— αν, σε μια ανάλογη κατάσταση, μια ιδιωτική επιχείρηση αναλόγου μεγέθους προς τον δημόσιο οργανισμό δεν θα ελάμβανε, για εμπορικούς λόγους, την ίδια απόφαση για τον περιορισμό του πεδίου της δραστηριότητάς της.

2) Το άρθρο 93 της Συνθήκης έχει την έννοια ότι η δίμηνη προθεσμία που τάσσεται με την απόφαση Lorenz (της 11ης Δεκεμβρίου 1973, 120/73, Συλλογή τόμος 1972-1973, σ. 815) μετά την πάροδο της οποίας μια νέα ενίσχυση εμπίπτει στη ρύθμιση περί των υφισταμένων ενισχύσεων αν κοινοποιήθηκε πριν από την εκτέλεσή της — αρχίζει να τρέχει μόνο αν το κράτος μέλος αρνήθηκε την εκτέλεση του μέτρου για να αναμείνει την έκβαση της προκαταρκτικής εξετάσεως από την Επιτροπή.

3) Για να μπορεί να θεωρηθεί ότι την ευθύνη για τη λήψη μέτρου από έναν δημόσιο οργανισμό, κατά την έννοια των άρθρων 92 επ. της Συνθήκης, φέρει ένα κράτος μέλος, αρκεί

α) το μέτρο αυτό να συγκεκριμενοποιεί, σύμφωνα με τις ισχύουσες διατάξεις, "κατευθυντήρια γραμμή" επιτακτική για τον οργανισμό, προερχόμενη από τις αρχές του κράτους μέλους ή

β) το μέτρο αυτό να έχει αποφασισθεί από διευθυντικό όργανο του οργανισμού, το δε κράτος να μην έκανε χρήση της εξουσίας του ώστε να μην καταστεί υποχρεωτική η απόφαση αυτή.»